

ISSN: 1309 4173 (Online) 1309 - 4688 (Print)

Volume 7 Issue 1, A Tribute to Prof. Dr. İbrahim GÜLER, p. 191-211, March 2015

Osmanlı'nın Son Yüzyılında Urfa'da Kadın Vakıfları Women's Charities in Urfa at the Last Century of Ottoman Empire

Yrd. Doç. Dr. Yasin TAŞ
Muş Alpaslan Üniversitesi - Muş

Öz: Arşiv belgelerine dayanarak hazırlanan bu çalışma ondokuzuncu yüzyılda Urfa'da bulunan kadın vakıflarını incelemektedir. Makale 19. yüzyılda Urfa'da ikisi gayrimüslimlere ait olmak üzere 33 kadın vakfı olduğunu, Urfa'daki tüm vakıflar içerisinde % 16,5'inin kadın vakıfları olduğunu tespit etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Urfa, Kadın, Kadın Vakıfları, Vakfiye

Abstract: Relying on the archival documents, this article examines the charities established and run by women in Urfa in the nineteenth century. The article presents that in nineteenth century Urfa there were 33 women's charities, two of which were founded by non-Muslims. The women-run charities made up 16,5 percent of all charities in Urfa.

Keywords: Urfa, Women, Charities, Waqf, Waqfiya

Giriş

Sözlükte tutmak, durdurmak, hapsedmek manalarına gelen vakıf kelimesi, en genel ifadesiyle; bir kimsenin menkul veya gayr-ı menkul mülkünü, Allah rızasına ulaşmak gayesiyle dinî, hayrî ve toplumsal bir hizmete daimi olarak tahsis etmesidir.¹ Asr-ı saâdetten günümüze kadar Müslümanları, “malın aslını Allah'ın mülkü olarak hapsedmek, gelirini de hayır niyetiyle halkın menfaatine ebadiyen tahsis etmek”² şeklindeki anlayışa yönelten sâiklerin başında hiç şüphesiz Allah yolunda harcamayı emreden ayetler kadar cimrilikten men eden nasslar gelmektedir.³ Bunun yanında Hz. Peygamber'in mahlûkata hizmeti tavsiye eden telkinleri ve bilhassa sadaka-i câriye hadisi, hayatın her alanında hizmet halkası şeklinde vakıflar teşkil edilmesinde en önemli amillerinden olmuştur.

Maddî bir karşılık beklemeden başkalarına yardım etmek gibi ulvî bir düşüncenin mahsulü olan vakıf müessesesi, yüzyıllardan beri müslüman toplumlarında büyük bir ehemmiyet

¹ Bu konudaki çeşitli tanımlar için bkz. M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. 3, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1972, s. 577; Ziya Kazıcı, *Osmanlı Vakıf Medeniyeti*, Bilge Yayınları, İstanbul 2003, s. 33-34; Mehmet Şeker, *İslam'da Sosyal Dayanışma Müesseseleri*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2007, s. 187; Ahmet Akgündüz, *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1996, s. 91; Hayreddin Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku*, C. 1, İz Yayıncılık, İstanbul 2002, s. 273.

² Ömer Nasuhî Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istılâhat-ı Fıkhiyye Kamusu*, C. 4, Bilmen Basım ve Yayınevi, İstanbul ty, s. 284.

³ Veysel Kasar, “Vakıf Düşüncesi”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 5, Şanlıurfa 1999, s. 300; Bu husustaki bazı ayetler şu şekildedir: “Siz sevdiğiniz şeylerden infak etmedikçe, takvaya ulaşamazsınız! Hayırdan her ne harcarsanız şüphesiz Allah onu hakkıyla bilir” (Bakara, 92); “Allah yolunda mallarını infak edenlerin misali, yedi başak bitiren bir dâne gibidir ki, her başakta yüz dâne vardır. Allah dilediğine kat kat fazlasını verir” (Bakara 261); Allah'a güzel bir borç vermek isteyen kimdir? Allah onu kat kat artırır. Rızkı daraltan da, arttıran da O'dur” (Bakara 254); “Hayır işleyin ki kurtuluşa eresiniz” (Hac 77).

kazanmış, beşeri hayatın şekillenmesinde derin tesirler icra ede gelmiştir.⁴ Psikolojik, sosyolojik, ekonomik boyutları da bulunan ve Allah'a yaklaşma gibi dinî düşünce ve niyetlerle kurulan vakıflar, toplumun sosyal ve ekonomik hayatına yön verdiği gibi onun sosyal dayanışmasını da temin etmiştir. Bilhassa yoksul ve kimsesizlerin geçimine tahsis edilen çok sayıdaki vakfın varlığı, toplumda oluşan iktisadî dengesizliklerin ortadan kaldırılmasına yönelik çabaları ve daha da ötesinde İslam medeniyetinde insana ve insanlar arasındaki kardeşliğe verilen değeri ortaya koymaktadır.⁵ Bu açıdan vakıfların, insan şahsiyetinin ve hayatının korunması, geliştirilmesi, karşılaşılabilecek maddi-manevi sıkıntıların giderilmesi, sosyal düzenin her türlü tehlike ve sarsıntılardan korunarak güzelleştirilmesi noktasında önemli hizmetlerde bulunduğu herkesçe malum olan bir husustur.⁶

İslam dininin kabulüyle beraber Türklerin iktisadî ve içtimaî hayatında asırlar boyu müessir bir rol oynayan vakıf müessesesi sadece fakirlere yardım etmek gibi dar bir çerçevede kalmamış, aynı zamanda fikir, kültür, irfân ve imar anlayışı üzerinde de derin izler bırakmıştır. Türk-İslam kültürünün yüzyıllar boyu hâkim olduğu sahalarda önemli bir yer tutan vakıflar, bütün İslam dünyasında olduğu gibi hatta daha fazla bir şekilde kültür tarihimize etki etmiştir. Bu müessesesinin uygulamada zirveye ulaştığı Osmanlı imparatorluğunda bugünkü sosyal devlet anlayışının aksine, toplumun ihtiyaç hissettiği ve kamu hizmeti niteliği taşıyan eğitim, sağlık, içtimaî yardım, belediye işleri gibi pek çok husus vakıflar eliyle yürütülmüştür. Bu çerçevede tarihi süreç içerisinde devletin dört bir yanında imar edilen yollar, köprüler, çeşmeler, hastaneler, medreseler, kütüphaneler, camiler, mescitler, hanlar, hamamlar, kervansaraylar, tekkeler, zaviyeler ve daha benzeri pek çok sosyal, kültürel ve dinî yapılar, hayır sahipleri tarafından kurulmuştur. Bu müesseselerin yaşatılması ve hizmetlerinin devamlılığı için gerekli olan finansman kaynağı da, bizzat vakıf kurucularının vakfettiği menkul ya da gayrimenkul mülkler ile temin edilmiştir.⁷

A. Osmanlı Kadını ve Vakıf

Osmanlı'da vakıfların çok büyük bir gelişme gösterdiği, toplumun eğitim, sağlık, sosyal güvenlik gibi en temel ihtiyaçlarının ötesinde son derece ayrıntılara dönük alanlara bile yöneldiği bilinen bir gerçektir.⁸ Vakıfların, hayatın tüm alanlarında bu derece etkin olmasının başlıca nedenleri arasında, devleti yöneten idarecilerle birlikte toplumun her seviyesindeki insanların bu hayır yarışına katılmış olması gelmektedir. Aynı şekilde erkeklerle beraber kadınların da bu faaliyetlerin içine girmiş olması, bu hizmetlerin yaygınlaşmasında bir diğer önemli faktördür. Toplumun ihtiyaç duyduğu vakıf eserler yahut bu müesseselerin zamanla ortaya çıkan ihtiyaçları sadece mahalle zenginlerinin ya da şehrin önde gelenlerinin değil, aynı sosyal çevrede yaşayan kadın-erkek herkesin meselesi olmuştur. Bu sebeple ekonomik açıdan hangi gelir seviyesinde bulursa bulunsun, sorumluluk duygusu taşıyan her insan, gerektiğinde imkânları dâhilinde bir vakıf kurmaktan çekinmemiştir.

Tarihimizin pek çok döneminde kadınlar, kurdukları vakıflarla sosyal, kültürel ve sağlık alanlarında yardımlaşma ve dayanışmanın sağlanmasında öncülük etmişlerdir. Bu cümleden olarak Selçukludan günümüze kadar binlerce kadın vakıf kurmuş ve bu vakıflarla çok önemli

⁴ Ziya Kazıcı, *İslâmî ve Sosyal Açıdan Vakıflar*, Marifet Yayınları, İstanbul 1985, s. 9.

⁵ Bahaeddin Yediyıldız, "XVIII. Asır Türk Toplumu ve Vakıf Müessesesi", *Vakıflar Dergisi*, C. 15, Ankara 1982, s. 34; Şeker, *İslam'da Sosyal Dayanışma Müesseseleri*, s. 189.

⁶ Yusuf Ziya Keskin, "İslam'da Vakıf ve Toplum Açısından Önemi", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 2, Yıl 1996, s. 191.

⁷ İ. Ercüment Kuran, "Vakıf Müessesesinin Mahiyeti ve Günümüzde Değerlendirilmesi", *Türk Çağdaşlaşması*, Derleyen: Mehmet Erdoğan, Akçağ Yayınları, Ankara 1997, s. 179.

⁸ İ. Erol Kozak, *Bir Sosyal Siyaset Müessesesi Olarak Vakıf*, Akabe Yayınları, İstanbul 1985, s. 20.

JHS
192

*History
Studies*

*Volume 7
Issue 1
A Tribute to
Prof. Dr.
İbrahim
GÜLER
March
2015*

hizmetlerde bulunmuşlardır. Gevher Nesîbe Sultan, Gülnüş Emetullah Sultan, Zeynep Sultan, Hürrem Sultan, Mihrişah Sultan, Bezm-i Âlem Valide Sultan, Pertevniyal Valide Sultan, bu alanda öne çıkmış simalardan sadece bir kaçıdır.

Aslında İslam tarihinin muhtelif dönemlerinde ve İslam coğrafyasının çeşitli yerlerinde kadınlar tarafından kurulan vakıflar her zaman belli bir oranın üzerinde var olmuştur.⁹ Mesela 953 (1546) tarihli İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri'nde kayıtlı 2517 vakıftan 913'ü (% 36) kadınlar tarafından kurulmuştur.¹⁰ Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde bulunan yaklaşık 30.000 vakıf belgesi içinde kadınların kurduğu 2309 vakıf tespit edilmiştir. Bu vakıflardan 1044 adedinin vakfiyesi de mevcuttur. Söz konusu durum, bu alanda çok sayıda kadının hayır işlerine gönül verdiğini göstermektedir.¹¹ Bu kayıtlar aynı zamanda medeniyetimizde kadınların, içinde yaşadıkları toplumun dinî, ilmî ve fizikî hayatına sadece vakıflarla bile olsa azımsanmayacak derecede katkıda bulunduklarının, toplumsal sorunların çözümü için büyük bir çaba ve fedakârlık gösterdiklerinin birer tarihî belgesi mahiyetindedir.

Osmanlı'da kadın vakıflarının sayısı ve tüm vakıflar içerisindeki oranı bölgeden bölgeye, şehirden şehre değişiklik göstermektedir. Bazı bölgelerde bu oranın zaman içerisinde hızla yükselerek değiştiği de görülmektedir. Mesela Halep şeriyeye sicillerine kaydedilen vakfiyelerde, kadın vakıfları XVI. yüzyılda % 6.5, XVII. yüzyılda % 26, XVIII. yüzyılda % 37, XIX. yüzyılın ilkyarısında % 44'lük bir orana sahiptir.¹² İstanbul, Edirne, Sivas, Ankara gibi şehirlerimizde kadın vakıf kurucularının oranı, tüm vakıflar içerisinde % 20 seviyelerinde bulunmaktadır.¹³

Osmanlı'da XVI. yüzyılın ikinci yarısından XVIII. yüzyılın sonuna kadar birçok önemli külliye inşa edilmiştir. Tamamı vakıf sistemi içerisinde yer alan bu müesseselerin büyük bir kısmı padişah anneleri, eşleri, kızları yahut sarayda yetişmiş diğer kadınlar tarafından yaptırılmıştır.¹⁴ Nitekim yukarıda zikrettiğimiz Vakıflar Genel Müdürlüğü'ndeki 2309 kadın vakfının % 16,83'ü XVI. yüzyılda, % 30,06'sı ise XVII. yüzyılda kurulmuş olup, son yüzyıldaki kadın vâkıfların yaklaşık % 90'nı, hanım sultanlar, saray kadınları ve bürokrasinin çeşitli kademelerindeki devlet adamlarının eşleri, kızları veya anneleri tarafından tesis edilmiştir.¹⁵ Saray kadınları aynı zamanda modern çağın başlarında İstanbul ve bilhassa Üsküdar'da hayır kurumlarının kurulmasında ve desteklenmesinde aktif bir rol oynamaya devam etmiş, Osmanlı topraklarının birçok yerinde camiler, medreseler, mektepler, hastaneler, kütüphaneler, aşevleri ve çeşmeler yaptırmışlardır.¹⁶ Elbette sözü edilen kadınların, vakıf alanındaki hizmetleri sadece zikrettiğimiz faaliyetler ve dönemlerle sınırlı değildir, bu zümredeki kadınlar, imparatorluk tarihi boyunca vakıfların ve hayır kurumlarının kurulmasında daima öncü bir rol üstlenmişlerdir.¹⁷ Hiç şüphesiz onların her dönemde tesis ettiği bu vakıflar, Osmanlı topraklarındaki diğer hayırsever kadınlar için de önemli bir ilham

⁹ M. Akif Aydın, "Kadın (İslam'da Kadın)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 24, İstanbul 2001, s. 88.

¹⁰ Aydın, "Kadın", *DİA*, s. 88.

¹¹ *Tarihîmizde Vakıf Kuran Kadınlar Hanım Sultan Vakfiyeleri*, Ed. Tülây Duran, Tarihi Araştırmalar ve Dokümantasyon Merkezleri Kurma ve Geliştirme Vakfı, İstanbul 1990, s. 9.

¹² Aydın, "Kadın", *DİA*, s. 89.

¹³ Hasan Yüksel, "Osmanlı Toplumunda Vakıflar ve Kadınlar (XVI-XVII Yüzyıllar)", *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 5, Ankara 2000, s. 52.

¹⁴ Saray kadınlarının bazı hayır hizmetleri için bkz. Aslı Sancar, *Osmanlı Kadını*, Kaynak Yayınları, İzmir 2009, s. 109-114.

¹⁵ Yüksel, "Osmanlı Toplumunda Vakıflar ve Kadınlar...", s. 51-52.

¹⁶ Fariba Zarinebaf-Shahr, "XVIII. Yüzyıl İstanbul'unda Kadın Vakıfları", *Türkler*, C. 14, Ed. Hasan Celal Güzel ve diğerleri, Ankara 2002, s. 18.

¹⁷ Zarinebaf-Shahr, "XVIII. Yüzyıl İstanbul'unda Kadın Vakıfları", s. 15.

JHS
193

**History
Studies**

Volume 7
Issue 1
A Tribute to
Prof. Dr.
İbrahim
GÜLER
March
2015

kaynağı olmuştur. Zira İslam dünyasında pek çok kimse, sultanların vakıflarına bakarak yeni vakıflar inşa etmişlerdir.¹⁸

Osmanlı'da, hanedan veya bürokrasi içindeki ailelere mensup olmayan sıradan kadınların geniş ekonomik imkânlarla sahip olmadığı bilinen bir husustur. Ancak bu durum kadınları vakıf hizmetlerinden geri bırakmamıştır. Gelirleri itibarıyla daha geniş alanlara hizmet götürme imkânı bulan hanedana mensup kadınlarla birlikte Osmanlı taşrasındaki kadınlar da pek çok şehirde vakıf eserler kurmuşlardır. Bir başka ifadeyle toplumun en üst seviyesindeki hanım sultanlardan, Anadolu'nun küçük bir kasabasındaki kadınlara kadar her gelir ve seviyeden kadın, vakıf kurma faaliyetine katılmıştır.¹⁹ Ancak bu vakıfların tamamının büyük külliye inşaa eden vakıflar olduğunu iddia etmek mümkün değildir. Nitekim büyük vakıflar kurmaya gücü yetmeyen çok sayıda Osmanlı kadını, geliri azalmış bir vakfa ufak da olsa bir gelir kaynağı sağlamak için ev, dükkân, tarla, bahçe gibi mal varlıklarını bağışlamış, bazı yaşlı kadınlar, iki veya üç göz odası bulunan evlerinin bir veya iki gözünü vakfetmişlerdir. Böyle bir imkânla sahip bulunmayanlar da hiç olmazsa bir ilim ve din müessesesinin mum, kandil, şırlağan, halı, kilim gibi masraflarını yahut bu müesseselerde hizmet veren insanların maaşlarını karşılamak suretiyle bu hayır anlayışına iştirak etmişlerdir.²⁰

B. Urfa'da Vakıf Hizmetleri

Urfa, Hz. Ömer döneminde, İyaz b. Ganem komutasındaki ordular tarafından 638 yılında fethedilerek İslam topraklarına katılmıştır. Fetihden hemen sonra Cezire Valisi Said b. Amir, Urfa'da bir cami yaptırmıştır.²¹ Şehirde tesis edilen ilk vakıf bu cami kabul edilmektedir. Halk arasındaki yaygın kanaate göre bu cami, bugün Kazancı Pazarı civarında bulunan Ömeriye Cami'dir. Caminin tamir kitabelerinde, yapının Hz. Ömer'in hilafeti yıllarında inşa edildiğine dair kayıtların mevcut olması ve Hz. Ömer'e ait bazı özel vurguların bulunması, bu ihtimali güçlendirmektedir.²² Nitekim Urfa kadı mahkemesi kayıtlarında ve söz konusu caminin mevzu bahis edildiği çeşitli belgelerde bu hususa dikkat çekilmektedir. Mesela 1320 (1902) yılına ait bir belgede caminin imâmet, hitâbet ve vaizlik cihetlerine el-Hac Ömer Efendi'nin; müezzinlik ve feraşlık hizmetlerine Mehmed Reşid Efendi'nin tayin edildiği yer almaktadır. Aynı kayıta cami için, "*Kazgancı Mahallesinde Ömerü'l-Fârûk radiyallahu 'anhu efendimiz hazretlerinin binâ kerdesi olan mescid-i şerîf*" ifadesi yer almaktadır.²³

Urfa'da vakıf kültürünün oluşması ve gelişmesinde şehirdeki dini mekânların büyük bir öneme sahip olduğu kanaatindeyiz. Özellikle Hz. İbrahim'in hatırası olarak görülen Halîlü'r-Rahman ve Zeliha Gölleleri'nin bulunduğu bugünkü Balıklı Göl çevresi ile Hz. Eyyüb'ün yaşadığı kabul edilen mekânların korunması ve çeşitli hizmetlerinin görülmesi için erken dönemde birçok tekke ve zâviye kurulmuştur. Mesela Urfa'nın en eski vakıf eserlerinden biri olan Halîlü'r-Rahman külliyesi merkezinde yer alan caminin, Abbasi Halifesi Me'mun (813-833) tarafından yaptırıldığı tahmin edilmektedir.²⁴ Aynı şekilde bölgeye hâkim olan müslüman

JHS
194

**History
Studies**

Volume 7
Issue 1
A Tribute to
Prof. Dr.
İbrahim
GÜLER
March
2015

¹⁸ Kazıcı, *İslam Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi*, Kayhan Yayınları, İstanbul 2001, s. 283.

¹⁹ Sevim Can, "Osmanlı Devletinde Vakıf Kuran Kadınlar", *Diyanet Dergisi*, S. 108, Yıl 1999, s. 64.

²⁰ Kazıcı, *İslami ve Sosyal Açından Vakıflar*, s. 20-21.

²¹ Belâzurî, *Futûhu'l-Buldân*, Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Beyrut 2000, s. 111.

²² Cihat Kürkçüoğlu, *Şanlıurfa Camileri*, Şanlıurfa İli Kültür Eğitim Sanat ve Araştırma Vakfı, Ankara 1993, s. 17; Sözelimi 1912 senesinden Sultân Reşad döneminde yapılan tamir için kitabe; bu caminin Hz. Ömer Faruk tarafından yaptırıldığı ve bu tamirle ruhunun şâd olduğu kaydedilmiştir. Bkz. Karakaş, *Şanlıurfa ve İlçelerinde Kitabeler*, Şanlıurfa Valiliği Yayınları, Konya 2012, s. 136.

²³ *Urfa Şer'iyye Sicili (UŞS)*, defter 215, sayfa 57, belge 512 (UŞS. 215/57-512); UŞS. 215/57-513.

²⁴ Ramazan Şeşen, *Selahaddin Eyyûbî ve Devlet*, Çağ Yayınları, İstanbul 1987, s. 317.

devletlerden Zengiler, Eyyubiler ve Akkoyunlular döneminde şehirde çok sayıda vakıf tesis edilmiştir.²⁵

Bilindiği gibi Osmanlılar, ilhak ettikleri yerlerdeki vakıflara dokunmadıkları gibi bu vakıfların eskiden beri devam ede gelen şartlarına riayet etmiş, çoğu zaman geliri azalanlara da yeni mülkler vakfetmişlerdir. Konuyla ilgili pek çok vakfiye ve belge, müslüman hükümdarların yönetiminde bulunan bölgelerdeki Osmanlı öncesi vakıfların şartlarına, Osmanlı idarecilerinin aynen riayet ettiğini göstermektedir.²⁶ Bu açıdan Osmanlı döneminde vakfiyesi mevcut olmayan ve arşiv kayıtlarında “*evkâf-ı kadîme*” şeklinde yer alan bazı Urfa vakıflarının, Osmanlı’dan önce çeşitli dinî mekânların ve hizmetlerin edası için tesis edilmiş çok eski vakıflar olduğu kanaatindeyiz. Zira 1517’de Osmanlı’ya ilhak olduktan sonra Diyarbakır Sancağı’na bağlanan Urfa’da bu dönemde 48 vakfın mevcut olduğu vakıf tahririnde yer almaktadır.²⁷

Urfa’da vakıf kültürünün yaygınlaşması ve sosyal hayatın tüm alanlarında hizmet vermesi bilhassa Osmanlı döneminde olmuştur.²⁸ Bu dönemde şehre gönderilen bazı ferman ve berâtlere, şehir vakıflarına ayrı bir dikkat çekilmiş ve şehirde “*haylice evkâf-ı şerife*” bulunduğu yetkililere hatırlatılmıştır.²⁹ Bu vakıfların büyük bir kısmı Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde ve şehrin sicil defterlerinde kayıt altındadır. Sadece XIX. yüzyılın ikinci yarısına ait şerhiye sicillerinde bir kaç gayrimüslimlere ait olmak üzere yaklaşık 180 vakıf mevcuttur.³⁰ Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivini de tarayan Turgut, aynı dönemde bu rakamın 230 civarında olduğunu belirtmektedir.³¹ Ancak buradaki bazı vakıfların XIX. yüzyılda hizmetlerine devam edip etmediği meçhuldür. Bu bakımdan biz söz konusu dönemde şehirde faaliyetlerine devam eden yaklaşık 200 vakfın mevcut olduğu kanaatindeyiz.

C. Kadınların Urfa’da Vakıf Hizmetleri ve Kurdukları Vakıflar

Arşiv kayıtlarında Osmanlı’nın erken dönemlerinden itibaren Urfa’daki vakıf hizmetlerinde kadınların, etkin bir şekilde rol aldığı görülmektedir. Mesela 1629 senesinde Saliha bt. el-Hac Ramazan Efendi, Babü’l-Beriyeye mahallesindeki evini Haremeyn evkafına vakfetmiştir.³² Yine aynı yıllarda Gülbeşe bt. Mansur adlı kadının Meşarikiye Mescidi’ne halı ve kilim satın alınması için bir ev vakfettiği kayıtlarda yer almaktadır.³³ Keza 1656 yılında Şeyh Ramazan Şanî Efendi tarafından kurulan ve bir Halvetî Tekkesi olan Hacı Gazi Dergâhı’na, kız kardeşi Nefise Hanım da 4 dükkân 2 bostan ve 1 değirmen ve bazı kitaplar vakfetmiştir.³⁴

²⁵ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Bahattin Turgut, *Urfa Vakıfları (1850-1900)*, (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2013, s. 22-24.

²⁶ Kazıcı, *Osmanlı Vakıf Medeniyeti*, s. 92.

²⁷ Alpay Bizbirlik, *16. Yüzyıl Ortalarında Diyarbakır Beylerbeyliğinde Vakıflar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2002, s. 88.

²⁸ Bu konudaki bazı hizmetler için bkz. Kazıcı, “Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Urfa’daki Vakıf Hizmetleri”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 5-6, Yıl 1987-1988, s. 87-88; İbrahim Burak Birecikli, “Medine-i Urfa Şerhiye Sicillerine (204, 205, 218, 225 No’lu) Göre Urfa Kazası’nda Vakıflar 1845-1899”, *Vakıflar Dergisi*, S. 37, Ankara 2012, s. 262.

²⁹ UŞS. 204/135-239.

³⁰ Bu vakıfların isimleri için bkz. Yasin Taş, *Kadı Sicillerine Göre XIX. Asrın İkinci Yarısında Urfa’da Sosyal Hayat*, (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2003, s. 320.

³¹ Bu vakıfların isimleri için bkz. Turgut, *Urfa Vakıfları*, s. 200-206.

³² Üner, M. Emin, *Osmanlı Klasik Dönem Sonlarında Bir Güneydoğu Anadolu Şehri: Urfa (1700-1800)*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2003, s. 95.

³³ UŞS. 207/181-428.

³⁴ Turgut, *Urfa Vakıfları*, s. 75.

JHS
195

**History
Studies**

Volume 7
Issue 1
A Tribute to
Prof. Dr.
İbrahim
GÜLER
March
2015

Vakfın idaresi anlamındaki tevliyeti, bilindiği gibi tamamıyla vakfiyede belirlenen şartlar çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Vakfın tesisi esnasında belirlenen bu şart, vakfiyedeki diğer şartlar gibi kat'î bir şekilde uygulanmıştır. Urfa'da vakıfların idaresini evlâd-ı evlâdına bırakan vâkıflar, bu noktada umumiyetle “eslâh, ekber ve erşed” şartını koşmuşlardır.³⁵ Bazı vakfiyelerde tevliyetin sadece erkek evlâda tahsis edildiği görülmekteyse de bu konuda erkek ve kız evlâd arasında ayırım gözetmeyen vakıflar da mevcuttur. Mesela Ebabil, Şeyh Efendi, Habbâb, Hacı Abbas ve Hacı Lütfullah vakıfları bunlardan bir kaçıdır.³⁶ Bazı vakıflarda ise, sadece erkek evlâdın soyunun kesilmesi durumunda kız evlâdın mütevellî olabileceği kaydedilmiştir. Meselâ Hacı Abbas Vakfı'nın 1108 (1696/1697) tarihli vakfiyesinde, tevliyet erkek evlâdın erşed eslâhına şart koşulmuş ancak devamında “*eğer evlâd-ı zükûr mütekarriz olur ise inâsdan eslâh ve erşed olanı mevkûf-u mezkûre mütevellî olâ*” denilmiştir.³⁷

XIX. yüzyılda Urfa'da, gerek vakfiyelerdeki şartlardan kaynaklı olarak gerekse de erkek neslinin kesilmesi dolayısıyla birçok kadının hem hayrî hem de evlâdî vakıflarda idareci olarak vazife üstlendikleri görülmektedir. Konuyla ilgili birkaç misâl vermek gerekirse; meselâ Ebâbil Vakfı'nı 1301 (1883/1884)'de Zeliha bt. Mehmed,³⁸ 1305 (1887/1888)'te Ümmü Gülsüm bt. Bekaroğlu Abdullah,³⁹ 1306 (1888/1889)'da Emîne Hatun,⁴⁰ Hacı Abbas Vakfı'nı 1311-1323 (1893-1906) yılları arasında Ayşe bt. Hacı Mustafa,⁴¹ Firûz Paşa Vakfı'nı 1290 (1873) yılında Ayşe bt. Ahmed ile Rahime bt. Abdülbaki,⁴² Rahimiye Medresesi Vakfı'nı 1297 (1897-1880)'de Zübeyde Hanım bt. Hasan Ağa,⁴³ Şeyh Efendi Vakfı'nı 1304 (1886/1887)'de Fatma bt. Şeyh Ömer,⁴⁴ Ümmü Gülsüm bt. Abdullah Beg Vakfı'nı 1297 (1879/1880)'de Fatma Hanım bt. Halil Bey,⁴⁵ Veli Beg Vakfı'nı 1281 (1864/1865)'de Ayşe bt. Abdurrahman,⁴⁶ 1285 (1868/1869)'te Emine bt. Abdurrahman,⁴⁷ Câkoğlu Vakfı'nı 1306 (1888) senesinde Zeliha bt. Mustafa,⁴⁸ Kör Fatma Vakfı'nı 1262 (1846)'de Afife Kadın,⁴⁹ Doğancıoğlu Vakfı'nı 1302 (1884/1885)'de Medine bt. Doğancızâde Ahmed⁵⁰ ve Mencekzâde Vakfı'nı 1272 (1885/1886)'de Zemzem bt. Derviş Kadir,⁵¹ 1276 (1860)'da Emetullah bt. Abdulkadir⁵² ve 1323'de Vâdiha bt. Mehmed Emin⁵³ mütevellîye sıfatıyla idare etmiştir.

Osmanlı'da vakıfların nizamnamesi sayılan vakfiyeler ve vakıflara dair her türlü dava ve kayıtlar kadı mahkemeleri tarafından yazıya geçirilerek şer'î sicillere kaydedilmiştir. Kurulan

JHS
196

**History
Studies**

*Volume 7
Issue 1
A Tribute to
Prof. Dr.
İbrahim
GÜLER
March
2015*

³⁵ Bu konudaki bazı vakıflar için bkz. Arfîzâde Vakfı, *UŞS.* 217/41-86; Aynzeliha bint Hacı Ali Vakfı, *UŞS.* 225/50-7; Ebâbil Vakfı, *UŞS.* 221/359-33; Hacı Abbas Vakfı, *UŞS.* 205/169-398; Hacı Abdülfettah Vakfı, *UŞS.* 221/270-3; İshâk Paşa Vakfı, *UŞS.* 216/209-627; İyilikzâde Vakfı, *UŞS.* 227/86-594; Rahimiye Medresesi Vakfı, *UŞS.* 225/140-1; Şahkulu Vakfı, *UŞS.* 216/416-1025.

³⁶ *UŞS.* 227/79-581; *UŞS.* 227/295-281; *UŞS.* 226/409-21; *UŞS.* 210/304-271; *UŞS.* 216/455-1095.

³⁷ *UŞS.* 220/350-1140.

³⁸ *UŞS.* 226/280-583.

³⁹ *UŞS.* 221/23-242; *UŞS.* 215/56-510.

⁴⁰ *UŞS.* 221/359-33.

⁴¹ *UŞS.* 219/102-158; *UŞS.* 215/483-583.

⁴² *UŞS.* 213/35-1166.

⁴³ *UŞS.* 225/41-8.

⁴⁴ *UŞS.* 227/295-281; *UŞS.* 227/312-301.

⁴⁵ *UŞS.* 208/89-667.

⁴⁶ *UŞS.* 206/246-775.

⁴⁷ *UŞS.* 206/339-85.

⁴⁸ *UŞS.* 221/217-765.

⁴⁹ Hilmi Bayraktar, *Tanzimat'tan Cumhuriyete Urfa Sancağı*, Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Yayınları, Elazığ 2007, s. 152.

⁵⁰ *UŞS.* 226/501-194

⁵¹ *UŞS.* 205/86-204.

⁵² *UŞS.* 206/1076-770.

⁵³ *UŞS.* 215/421-482.

vakıflara ait vakfiyelerin birer sureti de Evkâf-ı Hümayun tarafından muhafaza edilmiş, bu vakfiyeler Cumhuriyet döneminde Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde toplanmıştır. Aynı şekilde kazalarda yer alan vakıfların işleyişinden sorumlu olan evkaf müdürlükleri, çeşitli yıllarda mevcut vakıfların gelir-gider ve vergilerine ait muhasebe kayıtlarını merkeze göndermişlerdir. Bu gerçeklerden yola çıkarak, Osmanlı döneminde Urfa’da bulunan kadın vakıflarını ortaya çıkarmak gayesiyle dönemin kadı sicillerine, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi’ne ve Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde yer alan 1262 (1846), 1273 (1857/1858) ve 1274 (1858/1859) senelerine ait evkaf muhasebe kayıtlarına müracaat edeceğiz. Ancak oldukça uzun bir tarihi süreci bu makale çerçevesinde ele almak ve değerlendirmek mümkün olmadığından konunun kapsamını ve arşiv kaynaklarını dikkate alarak çalışmamızı, XIX. yüzyılın başlarından Osmanlı’nın yıkılışına kadar olan yaklaşık 100 yıllık dönemle sınırlı tutacağız. Bu dönemde kurulmuş olan kadın vakıflarının yanında daha önceki dönemlerde kurulmuş olup bu dönemde hizmetlerine devam eden vakıflara da temas etmeye çalışacağız.

Tespit ettiğimiz vakıfları ele almadan önce, konuyla ilgili ellerindeki çeşitli vesikaları bizimle paylaşarak bu çalışmanın daha da zenginleşmesine katkıda bulunan değerli meslektaşlarımız Doç. Dr. M. Emin Üner ile Dr. Bahattin Turgut’a burada bir kez daha teşekkür ediyorum.

1. Adile bt. Ali Vakfı: Vakfın baniyesi Babü’l-Beriyye Mahallesi’nden Adile bt. Ali b. Bekir’dir. Rebiulahir 1226 (Mayıs 1811) tarihli vakfiyesine göre Adile Hanım, Cami Kebir (Ulu Cami) Mahallesi’ndeki bir bâb menziline vakfetmiştir. Vakfiyede, vakfedilen menzilde hayatta oldukça kendisinin, vefatından sonra ise kardeşi Mehmed’in çocukları Mustafa, Ömer ve Osman ile diğer kardeşi Hüseyin’in çocukları Hasan ve Hüseyin’in sakin olmasını istemiştir. Vefat edenlerin hisselerine geride kalanların tasarrufla bulunmasını isteyen Adile Hanım, menzili yeğenlerinin evladı evlatlarına meşrut kılmıştır. Ayrıca evde ikamet edenlerin her yıl Ramazan-ı Şerif’te bir hatmi şerif okuyup ruhuna hediye etmelerini, nesillerinin kesilmesi halinde ise, vakıf menzilin Haremeyn Evkâfı’na dâhil olup gelirinin fukaraya sarf olunmasını şart koşmuştur.⁵⁴

2. Aynzeliha Hatun Vakfı: Vakfın bânisi Bâbu’l-Emir Mahallesi’nden Aynzeliha bt. Hacı Ali olup vakfiyesi Rebiulevvel 1228 (Mart 1813) tarihli dir. Aynzeliha Hatun, Nimetullah Beg Mahallesi’ndeki evini, şehrin değişik çarşı pazarlarında yer alan altı adet dükkânını ve Bozabad Nâhiyesi Yarımtepe Karyesi’ndeki bir bahçe ile iki tarlasını vakfederek bir evlâdiye vakfı tesis etmiştir. Vakfiyesinde, vefatına kadar kendisinin, vefatından sonra da eşi Ahmed’in vakfı idare etmesini şart koşmuştur. Dükkân ve tarla gelirleriyle öncelikle dükkânlara gerekli tamirlerin yapılmasını, kalan miktarın da evlatları arasında taksim edilmesini istemiştir. Vakfın tevliyeti, “*evlâd-ı evlâdın erşedine*”, gallesi yani geliri ise mirastaki gibi erkek evlada iki, kız evlada bir hisse şeklinde zürriyete meşruttur. Aynzeliha kadın, vakıf gelirinin evlada taksiminden önce, her sene Cami Kebir’e 1 kıyye şırlağan alınmasını ve bunun Ramazan-ı şerifte camiye teslim edilmesini şart koşmuştur.⁵⁵ Vakfın, 1273 (1857) senesi “*aidat-ı hazine*” miktarı 57 kuruş⁵⁶, 1274 (1858) senesinde ise 69 kuruştur.⁵⁷ Kayıtlara göre 1276 (1859/1860) senesi mütevellisi Hacı Ahmed b. Neccâr Mehmed’dir.⁵⁸

3. Beylice Kadın Vakfı: Vakfın, şehir sakinlerinden Beylice adında bir kadın tarafından kurulduğu anlaşılmaktadır. Sadece 1846 yılına ait evkaf kayıtlarında rastladığımız bu vakfın,

⁵⁴ VGMA (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi), 2167-80, s. 148.

⁵⁵ UŞS. 225/50-7.

⁵⁶ BOA, (Başbakanlık Osmanlı Arşivi), *Evkaf (EV)*. Nr, 16237.

⁵⁷ BOA. EV. Nr, 16461.

⁵⁸ UŞS, 205/254-579.

JHS
197

**History
Studies**

Volume 7
Issue 1
A Tribute to
Prof. Dr.
İbrahim
GÜLER
March
2015

aynı senedeki mütevellisi Kadri adında bir zat gösterilmiştir. Vakfın söz konusu senedeki Evkâf-ı Hümayun hissesi 25 kuruş, hazine hissesi ise, 17.5 kuruştur.⁵⁹ Vakfın hangi tarihe kurulduğu belli değilse de XIX. yüzyıl ortalarında işler halde olduğu açıktır.

4. Cennet Kadın Vakfı: Şu an için elimizde vakfiyesi mevcut olmayan Cennet Kadın Vakfı'nın, kimin tarafından, ne zaman ve hangi amaçlara matuf olarak kurulduğu belli değildir. İsminden hareketle vakfın, Cennet adında bir kadın tarafından kurulduğu izlenimi uyanmakla birlikte kadın kurucusunun, halk arasında Cennet ismiyle şöhret bulmuş olması da muhtemeldir. 1846 yılına ait muhasebe kayıtlarında Cennet Kadın Vakfı'nın mütevellisi Mehmed adında bir zat, evkafı hümayun hissesi 50 kuruş, hazine hissesi ise 35 kuruştur.⁶⁰ 1273 ve 1274 yıllarına ait evkaf muhasebe kayıtlarında ise, söz konusu seneler için hazine hissesi 50'şer kuruş gösterilmiştir.⁶¹

5. Emine Hatun (Arifpaşazâde) Vakfı: Arifzâde veya Arifzâde Kuyu Vakfı olarak da bilinen bu vakfın bânisi Arifpaşazâde Emine Hatun'dur. Vakfın, vakfiyesi mevcut değildir ancak sicil defterlerinde yer alan kayıtlardan; Emine Hanım'ın, Yusufpaşa Mahallesi Sarayönü'ndeki Arifzâde Kuyusu için aynı mahalde bulunan iki dükkânını vakfettiği ve kuyu masraflarından arta kalacak fazla gelirin de evlâd-ı vakıf arasında müsâvî şekilde taksimini şart koştuğu anlaşılmaktadır.⁶² “*Cihet-i tevliyetle evlâd-ı evlâdının ekber ve erşedinin tevliyeti te'âmül-i kadîm*” olan vakfın tevliyetine 1305 (1888) senesinde evlâd-ı vakıftan Osman b. Mehmed Salih,⁶³ 1317 (1899) senesinde ise yine evlâd-ı vakıftan Mustafa Efendi Ağa b. Mehmed Efendi müteveli tayin edilmiştir.⁶⁴

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde Emine Hatun vakfı ile ilgili kayıtlar mevcuttur. Mesela 1338 (1920) yılına ait bir ilama göre Ömer b. Mehmed Salihzâde Osman, mahkemeye başvurarak vakıfta câbilik yaptığını, vakfa ait vakfiyenin zayi olduğunu ancak vakfın tevliyetinin kendisinde olduğunu iddia ederek mahkemeye şahitler getirmiş ve bu husus için ilam-ı şer'î talebinde bulunmuştur. Evlad-ı vâkıfeden olduğunu belirten Ömer Efendi, ceddeleri Emine Hatun vakfına ait gelirlerinin, evvela Sarayönü Çarşısında vâkıfenin açtırdığı su kuyusunun ihtiyaçlarına harcadığını, fazlasının ise kız ve erkek evlat arasında taksim edilmesinin teamül olarak devam edeceğini ifade etmiştir.⁶⁵

6. Emine Hatun (bt. İshak Bey) Vakfı: Vakfın bânîyesi Kubbe Mescid Mahallesi'nden Emine bt. İshak Bey'dir. Emine Hanım, oğlu ve vekili Mehmed Efendi aracılığıyla şer'î mahkemeye yaptığı müracaat ile Serrac Pazarı'nda yarı hissedarı olduğu dükkânını vakfetmiştir. 28 Rebiulahir 1285 (18 Ağustos 1868) tarihli vakfiyesine göre, evinin bahçesine yaptırdığı havuza Kubbe Mescidi Sersebili'nden su verilmesi için izin alan Emine Hatun, bunun karşılığında vakfettiği dükkân gelirinin Kubbe Mescid Cami'sinin ihtiyaçlarına sarf olmasını istemiştir. Ancak sersebilden su alınmasına müsaade edilmezse, vakfın tevliyet ve gallesinin evlâda meşrut hale getirilmesini ve nesli kesilirse dükkân hissesinin Kubbe Mescid Cami Şerif Vakfı'na ilhâk edilmesini şart koşturmuştur.⁶⁶

7. Fatoş Hatun Vakfı: Vakfın bânisi Fatoş Hatun bt. Nâsır Ağa'dır. Fatoş Hatun, kitabesine göre 1138 (1725/1726) yılında Mencekzâde adlı bir hayırsever tarafından yaptırılan

⁵⁹ Bayraktar, *Urfa Sancağı*, s. 152.

⁶⁰ Bayraktar, *Urfa Sancağı*, s. 152.

⁶¹ BOA, EV, Nr, 16237; BOA. EV. Nr, 16461.

⁶² UŞS. 221/247-825; UŞS. 221/156-638.

⁶³ UŞS. 221/156-638.

⁶⁴ UŞS. 217/41-86.

⁶⁵ VGMA, 1760, s. 107.

⁶⁶ UŞS. 206/425-386.

JHS
198

History
Studies

Volume 7
Issue 1
A Tribute to
Prof. Dr.
İbrahim
GÜLER
March
2015

Kadioğlu Cami Çeşmesi'ne,⁶⁷ Beyt Pazarı'ndaki bir bab dükkânını vakfetmiştir. Bu amaçla 20 Cemaziyelahir 1269 (31 Mart 1853) tarihinde kadı mahkemesinde tescil ettirilen kayda göre vakfedilen kuyunun ip, kova ve dolap masrafları başta olmak üzere çeşmenin iktiza eden tüm ihtiyaçlarının vakfedilen dükkân gelirinden karşılanması istenmiştir.⁶⁸

8. Hâce Adile Hatun Vakfı: Vakfın bânisi Ali Kavîzâde Mehmed Halil'in büyük kızı Hâce Adile Hatun'dur. Vakfa ait vakfiye şu an için elimizde mevcut değildir. Kadı mahkemesi kayıtları arasında yer alan 21 Rebiulevvel 1290 (19 Mayıs 1873) tarihli bir dava kaydına göre Adile Hatun, Alihân Bey Mahallesi'nde vakî' bir bab menzilinın tamamını evladı hayatta oldukça nefislerine, onların vefatından sonra da kız kardeşlerinin çocukları Mehmed Şerif Çelebî, Mehmed Hatip Çelebî ile Zemzem'e ve onların evlâd-ı evlatlarının süknasına meşrû olacak şekilde vakfetmiştir.⁶⁹ Söz konusu tarihe yakın dönemde, -kitabesine göre 1287 (1870) yılında- Cami Kebir Mahallesi Kubbe Mescit Sokağı'nda, Adile Hanım Çeşmesi adıyla bir çeşme yaptırılmıştır.⁷⁰ 1980 yılında 12 Eylül Caddesi'ni açma çalışmaları esnasında yıktırılan bu çeşmenin yukarıda ismini zikrettiğimiz Hâce Adile Hatun tarafından yaptırılmış olması kuvvetle muhtemeldir.

9. Ayşe Hatun (bt. Kamilzâde Hacı Mehmed) Vakfı: Vakfın kurucusu Pazar Cami mahallesi sakinelerinden Hâce Ayşe Hatun'dur. Ayşe Hatun, Urfa eşrafından Hacı Kâmilzâde el-Hâc Mehmed Kâmil b. Yahya ile Hanım Hatun'un kızı ve Hacı Kamilzâde Abdurrahman Ağa b. Ahmed Efendi'nin eşiştir. Daha sonra da ifade edeceğimiz üzere, hem annesi hem de babası vakıf kurmuş büyük hayırseverlerdir. Ayşe Hatun Vakfı'na ait vakfiye kaydı elimizde mevcut değildir. Ancak 1324 tarihli bir davada Ayşe Hatun'un 23 Şaban 1312 (1895) tarihinde kurduğu ve 1317 (1900) senesinde de vefat ettiği açıkça yer almaktadır. Mirasçıların açıkları bu davada, vekillerden Hacı Ahmed Efendi b. Mehmed Efendi, vakfın mülkleri, hizmetleri ve şartları hakkında detaylı bilgiler vermiştir. Buradaki ifadelerde Ayşe Hatun'un, İhlasiye Mahallesi'nde ikamet ettiği ev ile birbirine bitişik 6 dükkân vakfettiği belirtilmiştir. Vakıf için belirlenen şartlara göre, vâkıfenin kendisi hayatta oldukça vakıfta kendisi tasarrufta bulunacak, vefatından sonra ise damadı Kadızâde Hacı Müslüm Efendi b. Ahmed Efendi müteveli sıfatıyla vakfı idare edecektir. Kiraya verilecek dükkânların yıllık gelirinden 150 kuruş müteveliye ödenecek, geri kalan gelirin yarısı dükkânların ihtiyaç hissettiği tamir ve termime harcanacaktır. Diğer yarısı ile her sene kurban bayramında beş adet "toklu" (koyun) satın alınıp kesilecek ve eti Allah rızası için fakirlere dağıtılacaktır. Aynı şekilde bu parayla her sene bir hatim ile bir mevlid okutulacak ve sevabı Ayşe Hatun'un ruhuna hediye edilecektir. Müteveli Hacı Müslüm Efendi vefat ederse vakfı, vâkıfenin kızı Hâce Vesile Hatun, o da vefat ederse kardeşi Hacı Mehmed Bakır Ağa ondan sonra da onun erkek evlad-ı evladının ekber, erşed ve eslahı idare edecektir. Nesillerinin kesilmesi halinde ise, dükkânların tamirden arta kalan geliri Haremeyn Şerifeyn Evkafı'na dâhil edilecektir.⁷¹

10. Hâce Ayşe Hatun (bt. Seyyid Çelebi) Vakfı: Vakfın banyesi Babü'l-Emir Mahallesi'nden Hâce Ayşe Hatun bt. Seyyid Ali Çelebî'dir. Vakfiyesi Muharrem 1051 (Nisan 1641) tarihinde kayıt altına alınmıştır. Ayşe Hatun büyük kardeşi Halil Çelebî'yi müteveli tayin ederek, babasından miras kalan bir dükkân ile sur dışında yer alan iki bahçedeki 1/5 hissesini vakfetmiştir. Vakfiyede, kendisi hayatta oldukça vakfedilen mülk geliri ile her sene bir Macar altını alınıp Haremeyn fukarasına gönderilmesini şart koşmuştur. Vefatından sonra kardeşleri Halil Çelebî ile Seyyid Mehmed Çelebî'nin, onların vefatından sonra ise evlad-ı

⁶⁷ Cihat Kürkcüoğlu, *Şanlıurfa Su Mimarisi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992, s. 25.

⁶⁸ UŞS. 205/19-27.

⁶⁹ UŞS. 228/427-798.

⁷⁰ Karakaş, *Şanlıurfa ve İlçelerinde Kitabeler*, s. 205.

⁷¹ VGMA, 214, s. 121; UŞS. 215/410-465.

JHS
199

*History
Studies*

Volume 7
Issue 1
A Tribute to
Prof. Dr.
İbrahim
GÜLER
March
2015

evladlarının zukurunun müteveli olup mülklerin kirasıyla aynı şekilde her sene güvenilir bir kimse ile Haremeyn fukarasına bir altın göndermelerini, fazlasını ise eşit şekilde aralarında taksim etmelerini istemiştir. Vakfın tescilinden sonra, vakfiyedeki şartları tebdil ve tağlit edeceklere yani bu şartları değiştirerek vakfa ihanet edecek kimselere beddua edilmiştir. Burada Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların laneti söz konusu kimselerin üzerine olsun denilmiştir.⁷²

17. yüzyıl ortalarında kurulan bu vakfın, 19. yüzyıl ortalarında yani iki yüz yılı aşkın bir süre sonra hala ayakta olduğu görülmektedir. Nitekim 1846 yılına ait belgelerde Ayşe Hatun Vakfı'nın mütevellisi olarak Mehmed Bozo adında bir zat kaydedilmiştir.⁷³ Vakfın hem aynı senedeki evkâf-ı hümayun ve hazine hissesi, hem de 1273 ve 1274 yıllarındaki hazine hissesi 10'ar kuruş gösterilmiştir.⁷⁴

11. Hâce Dursun Hatun Vakfı: Vakfın bâniyesi Hasan Paşa Mahallesi'nden Hâce Dursun bt. Balcı Kanber b. Abdullah'tır. Sicil defterlerindeki vakfiye kayıtlarına göre Hâce Dursun Hatun, 1895 senesinde hazırlattığı iki ayrı vakfiye ile Kara Musa ve Hasan Paşa camilerine birer dükkân vakfetmiştir. 5 Safer 1313 (28 Temmuz 1895) tarihli ilk vakfiyede, Kara Musa Mahallesi'ndeki bir bâb dükkânının senelik gelirinden tamir sonrası 25 kuruşun Kara Musa Cami'ine verilmesini, kendisinin vefatından sonra da dükkânın tamamen cami vakfına ilhak edilmesini ve gelirinin sadece bu cami hizmetleri için sarf edilmesini şart koşmuştur.⁷⁵ Aynı tarihli diğer vakfiyede ise, Eski Pazarı'ndaki bir başka dükkânının yıllık gelirinden tamir sonrası, kendisi hayatta oldukça 5 kuruş Hasan Paşa Cami Şerif Vakfı'na verilmesini, vefatından sonra ise dükkânın tamamen bu caminin vakfına dâhil edilmesini ve kira gelirinden elde edilecek miktarın söz konusu caminin ihtiyaçlarına harcanmasını şart koşmuştur.⁷⁶

12. Hâce Emine Hatun Vakfı: Vakfın bânisi Babü'l-Beriyye Mahallesi'nden Hâce Emine Hatun bt. el-Hac İsmail Efendi'dir. Vakfiyesi 1206 (1791/1792) tarihlidir. Vakfiyedeki bilgilere göre, Emine Hatun tesis ettiği vakfı için Mencekzâde Hanı'ndaki 67/300 hissesini, bir ev ve şehrin değişik çarşı pazarlarında bulunan beş dükkânını vakfetmiştir. Hayatta oldukça vakıfta kendisinin, vefatından sonra da kız kardeşi Ümmügülsüm'ün müteveli sıfatıyla tasarruflarda bulunmasını istemiştir. Emine Hatun, vakıf gelirlerinin bir kısmını çeşitli hayırlara, geri kalanını yakınlarına tahsis etmiştir. Her sene öncelikle Rızaiye Medresesi müderrisi Ali Efendi'nin erkek evlatlarından büyüğü Emine Hatun'un ruhu için bayramda bir hatim okuyacak ve kendisine 10 kuruş verilecektir. Aynı şekilde Ali Efendi'nin oğlu Mehmed Efendi hem vakfa nazır olacak hem de her sene bir mevlid-i şerif okuyacak ve kendisine 10 kuruş verilecektir. Ayrıca her sene iki kuruşa Kutbeddin Camii'nin aydınlatması için yağ alınacaktır. Vakfın tamir ve sözü edilen masraflarından arta kalan geliri, dörde bölünecek, iki hisse vakifenin kardeşi Ümmügülsüm'e, bir hisse amcası Seyyid Molla Ahmed'e verilecek, bir hisse de Şam'da ikamet eden diğer kardeşi Zeliha'ya gönderilecektir. Kız kardeşlerin vefatından sonra hisselerini onların çocukları alacak, aynı zamanda amcasına verilen hisseyi de aralarında bölüşeceklerdir. Vakfın tevliyetini evladı evladına bırakan Emine Hatun, neslinin tükenmesi halinde kadı izniyle salih bir kişinin müteveli olmasını, vakfın tamir ve termim masraflarından arta kalan gelirin, Haremeyn fukarasına gönderilmesini şart koşmuştur.⁷⁷

⁷² VGMA, 2667-43, s. 74.

⁷³ Bayraktar, *Urfa Sancağı*, s. 152.

⁷⁴ BOA, EV. Nr. 16237; BOA. EV. Nr. 16461.

⁷⁵ UŞS. 218/58-742.

⁷⁶ UŞS. 218/59-743.

⁷⁷ VGMA, 1760, s. 32 vd.

JHS
200

*History
Studies*

*Volume 7
Issue 1
A Tribute to
Prof. Dr.
İbrahim
GÜLER
March
2015*

Vakıf, uzun yıllar kurucusu Emine Hatun, daha sonra da evladı evladı tarafından idare edilmiştir. Sicil defterlerindeki kayıtlara göre vakfın, 19. yüzyılda 3 menzil, 2 dükkân ve Mencek Hanı'nda 67/300 hissesi mevcuttur.⁷⁸ Bu durum mütevellilerin, zamanla bazı dükkânları satarak vakıf için yeni evler aldıkları yahut bu dükkânları başka mülklerle değiştirdikleri ihtimalini akla getirmektedir. Yine kayıtlarda yer alan bir ilamdan anlaşıldığı üzere 1299 (1882) senesinde vakfın tevliyetine Hacı 'Akî Efendi adında bir zat tayin edilmiştir.⁷⁹

13. Hâce Fatma Hatun (Şerbetçizâde) Vakfı: Vakfın banisi Taşlık Mahallesi'nden Hâce Fatma bt. el-Hac Mehmed'dir. Muharrem 1100 (Ekim 1688) tarihinde tescil edilerek kayıt altına alınan vakfın diğer adı, Şerbetçizâde Vakfı'dır. Fatma Hatun, vekil ve müteveli tayin ettiği oğlu Ahmed b. Ali aracılığıyla mahkeme huzurunda Hüvek mezrasında Pınarbaşı mevkiindeki bir bâb iki göz değirmen ile Babü'l-Emir şakkasındaki bir kıta bahçesini vakfetmiştir. Vakfiye kaydına göre bâniyesi, hayatta oldukça vakıf mülküne kendisinin, vefatından sonra eşit şekilde oğulları Ali ile Ebubekir'in, onlardan sonra da evlâd-ı evlatlarının tasarrufta bulunmasını istemiştir. Fatma Hatun, vakıf gâlesini evladına hasretmiş, kız evladın mirastaki gibi erkek evladın yarısı kadar hisse almasını şart koşmuştur. Ayrıca evladının neslinin kesilmesi halinde vakfının Haremeyn eş-Şerifeyn ilhak edilmesini istemiştir.⁸⁰

XIX. yüzyıla ait şer'îye sicillerinde Hâce Fatma Hatun vakfına ait çeşitli kayıtlara rastlamak mümkündür. Bu kayıtlarda Fatma Hatun'un vakfı kendi mülküyle kurduğu ve Bozabad Nahiyesi Hüvek Karyesi'nde bir değirmen ve Beg şakkasında bir kıta bahçe vakfettiği anlaşılmaktadır.⁸¹ Aynı şekilde 17 Şaban 1298 (15 Temmuz 1881) tarihli bir dava kaydında vakfın mütevellisi Yahya b. Şeyho; Fatma Hatun'un senevî hâsıl olan galle için erkek evlada 2, kız evlada 1 şeklindeki taksimi benimsediğini ve "...evlâd-ı zükûrun inas evlâdı vefat edinceye değin vakf-ı mezbûrdan hisseye müstehak ola ve ba'de'l-vefat inas evlâdının evlâdına hisse verilmeye..." diye şart koştuğunu belirtmiştir.⁸²

Bu dönemde vakıfla ilgili çeşitli şikâyetler de mevcuttur. Mesela 1300 (1883) yılında, vakıf mütevellisi Abbas b. Ahmed'in kardeşi Müslüm mahkemeye başvurarak, Abbas'ın vakfa ait değirmeni "*noksân-ı fahişe*" ile icareye vererek vakfı zarara uğrattığını iddia etmiştir. Yapılan incelemede Abbas'ın, vakıf değirmenine senelik 4000 kuruşla talip olan Nazo v. Aro yerine, onu 2500 kuruşa başkasına kiraya verdiği tespit edilmiştir. Abbas'ın da durumu itiraf etmesi üzerine, tevliyet görevine son verilmiş yerine de davacı kardeşi Müslüm getirilmiştir.⁸³ Vakfın 1315 (1897) senesi mütevellisinin hala Müslüm Kâhya b. Ahmed Kâhya olduğu görülmektedir.⁸⁴

14. Hâce Fatma bt. Haşım Vakfı: Vakfın bânisi Babü'l-Beriyye Mahallesi'nden Hâce Fatma Hatun bt. Haşım'dir. Evail-i Sâfer 1066 (Kasım/Aralık 1655) tarihli vakfiye suretine göre, Fatma Hanım Koyun Pazarı'nda, güney tarafında Halvetiye Tekkesi, kuzeyinde Rızâiye Medresesi, batısında Sarıkçı Pazarı bulunan bir bab dükkânını vakfetmiştir. Vakfiyede, hayatta oldukça dükkâna kendisinin vefatından sonra torunu Mehmed'in ve onun erkek evlad-ı evladının vakıf üzerinde tasarrufta bulunmasını istemiştir. Onun neslinin kesilmesi halinde ise, erkek ve kız ayrımı yapılmaksızın evlatları içinde en dürüst olanın müteveli olması şart

⁷⁸ UŞS. 221/616-106.

⁷⁹ UŞS. 208/352-230.

⁸⁰ VGMA, 2167-56, s. 100.

⁸¹ UŞS. 208/364-257; UŞS. 221/568-26; UŞS. 226/316-662; UŞS. 227/152-108.

⁸² UŞS. 225/31-6.

⁸³ VGMA, 2150-1, s. 114.

⁸⁴ UŞS. 216/47-299.

JHS
201

History
Studies

Volume 7
Issue 1
A Tribute to
Prof. Dr.
İbrahim
GÜLER
March
2015

koşulmuştur. Mütevellî olacak vakıf evladının her sene Meşârikiye Cami'ine bir mum almaları ve sevabını anne-babalarıyla cedlerinin ruhlarına hediye etmek şartıyla Recep, Şaban, Ramazan ve Zilhicce aylarında olmak üzere dört hatim okutturmaları şart koşulmuştur. Nesli evladın kesilmesi halinde ise dükkânın, Meşârikiye Cami Vakfı'na idhal edilmesi ve gelirinin bu caminin ihtiyaçlarına sarf edilmesi istenmiştir.⁸⁵

15. Hâce Hanım Hatun Vakfı: Hâce Hanım Hatun, 1288 (1875) senesinde vefât eden Urfa eşrâfından Hacı Kâmilzâde el-Hâc Mehmed Kâmil b. Yahya'nın eşidir. Büyük bir hayırsever olan el-Hâc Mehmed Kâmil Bey, kendi adıyla anılan büyük bir vakıf kurarak Urfa sosyal hayatında birçok hizmetin ifasını sağladığı gibi Karakoyun Deresi üzerine bir köprü de inşa ettirmiştir.⁸⁶ Arşiv kayıtlarına göre, eşi Hâce Hanım Hatun da Siverek'te Çemçayı adıyla anılan bir köprü inşa ettirmiştir. Bu husustaki 1 Şaban 1299 (18 Haziran 1882) tarihli sicil kaydına göre Hacı Kâmilzâde Hacı Mehmed Bakır Efendi, söz konusu tarihte vakıf mütevellisi sıfatıyla mahkemeye müracaat ederek, validesi Hâce Hanım Hatun'un Siverek Çarşısı'nda inşa ettirdiği Çemçayı Köprüsü'yle babasının Urfa'da yaptırdığı Karakoyun Köprüsü'nün tamir masrafları için vakıftan senevî 1000 kuruş şart ve tahsis edildiğini ancak bu miktarın tamire kifayet etmediğini belirterek gerekli masraflar için ayrıca harcama talebinde bulunmuş, mahkeme de kendisine izin vermiştir.⁸⁷

16. Hâce Havva Şerife Hanım Vakfı: Hâce Havva Şerife Hanım, Kütahyalı Hacı Ali Paşa'nın kızı olup Urfa Mutasarrıflarından Süleyman Rüşdü Bey b. Mehmed Bey'in eşidir. Süleyman Rüşdü Bey, 1295 (1878) senesinde Urfa'ya tayin edildikten iki yıl sonra yani 1297 (1880) senesinde görevi başında iken şehirde vefat etmiştir. Cenazesi Ulu Cami Haziresine defnedilen Süleyman Rüşdü Bey'in, vefatından önce şehirdeki çeşitli hayır hizmetleri için vasiyette bulunduğu anlaşılmıştır.⁸⁸ Eşinin vefatından sonra İstanbul'a taşınan ve burada yaşayan Hâce Havva Şerife Hanım, onun vasiyet ettiği hizmetlerle yakından ilgilenmeye devam etmiş ve kendisi de daha sonra Urfa Attar Pazarı'nda senelik 700 kuruş geliri bulunan bir adet dükkânını çeşitli hayır hizmetleri için vakfetmiştir. Kadı sicillerinde yer alan 17 Rebiulevvel 1319 (4 Temmuz 1901) tarihli vakfiye'de, şehir nâibi, müftüsü ve evkâf müdürü olmak üzere her üçünün "*ber-vechi hasbî*" mütevellî olması ve dükkânın bu mütevellîler eliyle muteber bir tüccara kiraya verilmesi istenmiştir. Dükkândan elde edilecek gelirin ise her Pazartesi, Perşembe ve Berat gecelerinde Ulu Cami'de Süleyman Rüşdü Bey'in ruhuna hediye edilmek üzere Kur'an okuyacak kişiye senevî 250 kuruş verilmesi, Ramazan'da aynı camide hatim yapıp Kadir gecesinde hatim duasını edecek bir hafıza 100 kuruş verilmesi, her yıl Rebiulevvelin 12. gününden sonra münasip bir günde Ulu Cami'de mevlit ve 'aşr okutulup mevlithân ve 'aşr-hâna âdet olduğu şekilde taksim edilmek üzere 100 kuruş verilmesi, cami cemaatine dağıtılmak üzere kâfi miktarda şeker ve gül suyu alınıp dağıtılması, cami hizmetlilerine taksim edilmek üzere 60 kuruş verilmesi, merhum Süleyman Bey'in türbesi ile vakıf dükkânın tamirine sarf olunmak üzere senevî 90 kuruş harcanması ve fazla kalır ise yahut tamir yapılmadığından artarsa bu paranın da hizmet edenlere verilmesi şart koşulmuştur.⁸⁹

17. Hâce Medine Hatun (bt. Hacı Ahmed) Vakfı: Vakfın bânîyesi Pazar Cami Mahallesi'nden Hâce Medine Hatun bt. Hacı Ahmed b. Hacı Kamil'dir. Kadı sicillerinde yer alan 1 Muharrem 1313 (24 Haziran 1895) tarihli bir kayıttan anlaşıldığına göre, Hasan Paşa Cami tevliyet vazifesini de yürüten Hâce Medine Hatun, vefatından 15 gün önce Hanönü

⁸⁵ VGMA, 2167-59, s. 109.

⁸⁶ UŞS. 220/370-1160.

⁸⁷ UŞS. 225/48-4.

⁸⁸ UŞS. 208/124-753.

⁸⁹ UŞS. 225/52-8.

JHS
202

*History
Studies*

*Volume 7
Issue 1
A Tribute to
Prof. Dr.
İbrahim
GÜLER
March
2015*

Çarşısı'ndaki 10.000 kuruş kıymetli bir adet dükkânını vakfetmiştir. Açılan bir dava neticesinde kayıtlarda yer alan bu vakıfta Hâce Medine Hatun, vakıf dükkânının yıllık kirasından elde edilecek galleden 250 kuruşun Hasan Paşa Cami'sine verilmesini, 250 kuruşla her yıl aynı camide mevlidi şerif okutulup hayır için yemek yapılarak dağıtılmasını, dükkânın gelirinden daha da artan olursa iki kızı arasında paylaşılmasını istemiştir.⁹⁰

18. Hatice Hatun Vakfı: Vakfın baniyesi Alihânbey Mahallesi'nden Hatice bt. Dumanlı Abbas b. Mustafa'dır. Şeriyye sicillerinde yer alan 15 Rebûlahir 1289 (22 Haziran 1872) tarihli vakfiyesine göre, Hatice Hanım ikamet ettiği mahallenin Necib Efendi Sokağı'nda bulunan evinin altındaki iki zermezin oda ile evin bahçesindeki kuyuyu vakfetmiştir. Vakfiyede, hayatta oldukça kendisinin, vefatından sonra tescil esnasında mütevellî tayin ettiği Mahmud b. Abdurrahman'nın, onun vefatından sonra evlatlarından ekber ve erşed bir kimsenin, ona ait neslin kesilmesi halinde ise Alihanbey Mescidi'ne imam olan kişinin mütevellî olması istenmiştir. Kiraya verilecek vakıf odaların geliriyle kuyu için icap ettiği zamanlarda kendir ve dolap alınmasını, fazlasının kuyu ve menzilin tamirine sarf edilmesini şart koşmuştur. Mütevellîye senelik 1 kuruş ücretin takdir edildiği vakfiyede ayrıca, başta mahalle ahalisi olmak üzere hiç kimsenin kuyu suyundan men edilmemesi ve mütevellînin vakfiye şartlarına aykırı davranması durumunda mahallelinin onu bu davranışından men etmesi istenmiştir.⁹¹ Bu vakfın, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde yer alan vakfiyesinin hemen altına Hatice Hatun'un, 10 Cemaziyelahir 1296 (1 Haziran 1879) tarihinde aynı şartlarda vakfiyede belirtilen menzilde bir oda ve bir zermemin daha vakfettiği kaydedilmiştir.⁹²

19. Kör Fatma Vakfı: Vakfın kurucusu Fatma adında bir kadın olup vakfiyesi mevcut değildir. Sicil defterlerinde yer alan bir kayıttan vakfın, Harran şakkasında bir kıta bahçesinin bulunduğu, tevliyet ve gallesinin evladı evlada meşrut kılındığı ve nesli evladın inkırâzı halinde Haremeyn Evkafı'na ilhakının şart koşulduğu anlaşılmaktadır. Aynı kayıttan vakfın 1280 (1864) yılı mütevellîsi Serrâc Ahmed b. Eyüb, vakıf işlerini görmekten âciz olduğunu belirtip kendi rızasıyla tevliyet görevini evlâd-ı vakıftan müstakim bir zat olan ve vakfi idareye iktidarı bulunan Hacı Mustafa b. Abdurrahman'a bırakmıştır.⁹³ 1846 yılına ait kayıtlarda vakıf mütevellîsi Afife Kadın, evkafı hümayun hissesi 37.5 kuruş, hazine hissesi ise 30 kuruş, gösterilmiştir.⁹⁴ Vakfın 1273 (1857) senesi "aidat-ı hazine" miktarı 46 kuruş,⁹⁵ 1274 (1858) senesinde ise 40 kuruştur.⁹⁶

20. Medine Hatun (bt. Ali Paşa) Vakfı: Vakfın baniyesi Damat Süleyman Paşa Mahallesi'nden Medine bt. Ali Paşa'dır. Medine Hatun 28 Rebiulahir 1274 (26 Aralık 1857) tarihinde şer'î mahkeme huzurunda, mahallede ikamet ettiği "*bir matbah, bir su kuyusu, bir kenif ve kadarınca havşu (avlu) müştemil*" evi ile Kalo Pazarı'ndaki leblebici dükkânını vakfetmiştir. Bu husus için düzenlenen vakfiyede, vakfın tevliyet ve gallesi evlâd-ı evlâda meşrut kılınmıştır. Medine Hatun, vakıf gallesinin "*beyne'l-evlâd musâvi taksim*" olmasını şart koşmuş hatta bu varidât "*li'z-zekeri misle hazzi'l-ünseyeyn i'tibârı olmaya*" diyerek kız evladın da erkek evlat kadar hisse almasını özellikle istemiştir. Vefatına kadar mülklere kendisinin tasarruf etmesini şart koşan Medine Hatun, nesli evladının inkırâzı halinde ise vakfının Haremeyn eş-Şerifeyn Vakfı'na mülhak olmasını şart koşmuştur.⁹⁷

⁹⁰ UŞS. 218/106-814.

⁹¹ UŞS. 228/224-228. Bu vakıf için ayrıca bkz. UŞS. 210/325-326.

⁹² VGMA, 2167-64, s. 118.

⁹³ UŞS. 226/256-533.

⁹⁴ Bayraktar, *Urfa Sancağı*, s. 152.

⁹⁵ BOA, EV. Nr. 16237.

⁹⁶ BOA. EV. Nr. 16461.

⁹⁷ UŞS. 205/171-406.

JHS
203

History
Studies

Volume 7
Issue 1
A Tribute to
Prof. Dr.
İbrahim
GÜLER
March
2015

21. Medine Hatun (bt. İsmail Bey) Vakfı: Vakfın bâniyesi Babü'l-Beriyye Mahallesi'nden Medine Hatun bt. İsmail Bey'dir. Vakfiyesi evâil-i Zilhicce 1159 (15-20 Aralık 1746) tarihlidir. Medine Hatun, şehir merkezindeki iki adet menzilin, Bozabad Nahiyesi Âşık Karyesi'ndeki 300 tiyeklik üzüm bağını ve şehir civarında birinde 6/15, diğerinde 3/15 hissedar olduğu iki kıta bahçedeki hisselerini vakfetmiştir. Vakfiyede, hayatta oldukça kendisinin, vefatından sonra kızı Hatice bt. Hacı Kasım'ın, onun vefatından sonra da evladı evladının tasarrufta bulunmasını ve vakıf gallesini aralarında mirastaki gibi 2'ye 1 taksim etmelerini istemiştir. Neslinin kesilmesi halinde, vakıf gelirinin Cami Kebir Medresesi'ndeki talebelere eşit bir şekilde taksim edilmesini ve her bir talebenin ruhu için bir hatmi şerif okumasını şart koşan Medine Hatun, bu medresenin de zamanla ortadan kalkması halinde vakfının Haremeyn Evkafı'na dâhil olmasını istemiştir.⁹⁸

19. yüzyıl sonlarında hala ayakta olan vakıf, evladı vâkıf tarafından idare edilmektedir. Nitekim sicillerde yer alan 15 Muharrem 1299 (7 Aralık 1881) tarihli bir dava kaydında da, Medine Hatun Vakfı'nın 1159 (1746) tarihinde tescil edildiği, vakfa ait tevliyet ve gallenin evlâd-ı evlâda meşrut olduğu ve Aşağı Debbağhane nâm mahalde 15 sehimden 10 sehmi vakfa ait bir bahçesi bulunduğu belirtilmiştir. Aynı dava kaydına göre, vakfın söz konusu tarihlerdeki mütevellisi Seyyid Bekirzâde Mehmed Efendi b. Halil Efendi'dir.⁹⁹

22. Rahime Hatun Vakfı: Vakfın bânisi Kazgancı Cami Şerif Mahallesi'nden Rahime Hatun bt. Kazâz Molla Ahmed'dir. Vakfın 3 Cemâziyelaahir 1277 (17 Aralık 1860) tarihli vakfiyesine göre Rahime Hatun, Kazgancı Mahallesi'ndeki bir bab menzilin, menzilin avlusunda yer alan kuyusunu ve Kazâz Pazarı'ndaki bir bâb kazâz dükkânını vakfetmiştir. Vakfiyesinde dükkân ve menzilin geliriyle evvela gerektiği zamanlarda menzil ve dükkâna tamir yapılmasını, kuyunun kendir, kova ve dolap ihtiyaçlarının karşılanmasını, senevî 100 kuruşun çeşitli hayırlara sarf edilmesini, her yıl Hasan Paşa Cami'ne 3 kıyye şırlağan alınmasını ve kalan miktarın da evlâd-ı evlâdı vâkıf arasında taksim edilmesini istemiştir. Vakfın tevliyetine zukûr evladından erşed ve a'kâl (en akıllı) olan bir kimsenin geçmesini şart koşan Rahime Hatun, nesl-i evlâdın inkırâzı halinde vakfının Haremeyn Evkafı'na ilhak edilmesini vasiyet etmiştir.¹⁰⁰

23. Safiye Hatun Vakfı: Vakfın bâniyesi Babü'l-Beriyye Mahallesi'nden Safiye Hatun bt. Gerz Mustafa'dır. Vakfiyesi evâil-i Rebiulevvel 1094 (1-5 Mart 1683) tarihli olan vakıf, "Gerzoğlu Vakfı" diye de meşhur olmuştur. Vakfiyedeki kayıttan zengin bir kadın olduğu anlaşılan Safiye Hatun, şehir merkezinde bulunan üç adet büyük evini, şehir etrafındaki 2 bahçesini, Çoban Köyü'ndeki 7 tarlasını, Sırrın Karyesi'ndeki 18 çiftliğini ve Cüllab Deresi üzerinde yarı hissedarı olduğu iki göz değirmendeki hissesini vakfetmiştir. Vakfın tevliyetini ve gallesini evlâd-ı evlada şart koşmuş, hem tevliyet hem de gallede erkek evlâd ile kız evlâdın hissesini müsâvi yani eşit şekilde belirlemiştir. Ayrıca her sene vakıftan "beş kâmil esedi kuruş"un Haremeyn Vakfı'na verilmesini istemiştir.¹⁰¹

Mevcut kayıtlara göre Safiye Hatun Vakfı, XIX. yüzyılda hala ayaktaadır. Nitekim 1273 (1856/1857) yılına ait bir belgede vakfın Karamusa Mahallesi'nde bulunan bir evinin, zamanla harap hale geldiği, vakfiyede evin tamiri ile ilgili bir şart bulunmadığı için evin tamir edilemediği ve bu haliyle vakfın zarara uğratıldığı belirtilmiştir. Kadı kararı ile vakıf evi 5500 kuruşa satılıp yerine 3850 kuruşa aynı mahalleden Hatice bt. Hasan'a ait ev satın alınmış geriye kalan 1560 kuruş ise satın alınan yeni evin tamirat ve çeşitli ihtiyaçlarına

⁹⁸ VGMA, 2167, s. 110.

⁹⁹ UŞS. 225/43-10.

¹⁰⁰ UŞS. 205/260-596.

¹⁰¹ VGMA, 2167-51, s. 90.

JHS
204

*History
Studies*

*Volume 7
Issue 1
A Tribute to
Prof. Dr.
İbrahim
GÜLER
March
2015*

harcanmıştır.¹⁰² Sicil defterlerinde yer alan 25 Zilhicce 1299 (7 Kasım 1882) tarihli bir vekâlet kaydında ise, aynı tarihlerdeki vakıf mütevelliyesi Aynzeliha bt. Hacı Halil; li-eb ceddesi Safiye Hatun'un, tevliyet ve gallesi evlâd-ı evlâda meşrut şekilde Harran şakkasında bir kıt'a bahçe, Hekimdede Mahallesi'nde bir menzil ve bir değirmen vakfettiğini belirtmiştir.¹⁰³

24. Sa'îde Kadın Vakfı: Vakıf baniyesinin ismi açık bir şekilde mevcut olmayıp sadece 1273 yılına ait evkaf muhasebe kayıtlarında vakıf ismi Sa'îde Kadın şeklinde kaydedilmiştir. İsmine nisbetle vakfı Sa'îde adında bir kadının kurduğu anlaşılmakla birlikte Sa'îde Kadın ve vakfı hakkında detaylı bilgi yer almamaktadır. Muhasebe kayıtlarına göre, vakfın 1273 (1857) senesi hazine aidatı 92 kuruş¹⁰⁴, 1274 (1858) senesinde ise 94 kuruştur.¹⁰⁵

25. Uzunoglu Kızı Vakfı: Vakfın baniyesi Tuzeken Mahallesi'nden "Uzunoglu Kızı" demekle meşhur Zeyneb bt. Osman'dır. Zeynep Hatun, Tuzeken Mahallesi'nde ikamet ettiği evini vakfetmiştir. 3 Cemaziyelahir 1316 (19 Ekim 1898) tarihli vakfiyede, vakfın tevliyeti evlâd-ı evlâda hasredildikten sonra vakfedilen evin müteveli tarafından kiraya verilmesi, kira geliriyle elde edilecek vâridât-ı vakıfla öncelikle ihtiyaç hissedilen yıllarda evin tamir edilmesi, fazla kalan gelirin 1/3'ünün mütevelliyeye verilmesi, 2/3'ünün ise Alihanbey Cami-i Şerif derûnunda bulunan sıbyan mektebinde muallimlik yapan kimseye ödenmesi şart koşulmuştur.¹⁰⁶

26. Ümmügülsüm Hatun Vakfı: Ümmügülsüm bt. Abdullah Hanım, Urfa valilerinden Mîrimîrân Ömer Paşa'nın eşidir. Ömer Paşa ise Rakka Valisi ve Rızvaniye Vakfı'nın banisi Rızvân Ahmet Paşa'nın oğludur. Genç yaştaki oğlu Ahmed'in vefatına çok üzülen Ümmügülsüm Hatun, onun hatırasına Urfa'da bir vakıf kurup eşi Ömer Paşa'nın tamir ettirdiği Kutbeddin Cami bünyesine sadaka-i cariyeye olmak üzere Rızâiye ismiyle müsemma bir medrese inşa ettirmiştir.¹⁰⁷ 1194 (1780) senesinde hazırlanan vakfiyede, şehrin değişik yerlerinde bulunan yedi bahçe, bir değirmen, on dokuz dükkân ve üç adet fırının vakfedildiği, vakfa müteveli olarak da Bakizâde el-Hac İshak Efendi'nin tayin edildiği yer almaktadır. Bir dersane ile dokuz odadan müteşekkil olarak bina edilen medresede kalacak talebelerin tayinatları ile müderris ve çalışanlarına ödenecek ücret de belirlenmiştir. Buna göre, dokuz hücrede kalacak her bir talebe camide sabah namazını kıldıktan sonra birer cüz okuyup üç günde hatim yapacaklar ve on kişinin her birine yevmî 10'ar Osmanî akçe ödenecektir. On kişiden herhangi biri gelemeyecek olursa müderris onun yerine, başka birisine cüz okutacak ve akçeyi de ona verecektir. Medresede görev yapacak ehli ulemadan bir müderrise yevmi 40, medresenin iç ve dış temizliğini yapacak ferraşa yevmi 5, buradaki aydınlatmadan sorumlu olan çerağdara yevmî 5, her gün camide cüzleri dağıtacak, okunduktan sonra onları toplayıp muhafaza edecek ve temizlikte yardımcı olacak bir kişiye de 4 Osmanî akçe ödenecektir.¹⁰⁸

19. yüzyılda ayakta olan ve hizmetlerine devam eden Ümmügülsüm Hatun Vakfı'nın 1297 (1880) senesi mütevelliyesi Fatma bt. Halil Bey'dir. Fatma Hanım, Akarbaşı semtindeki vakıf fırını, Ermeni Kevork v. Çölmen Aro'ya senelik 700 kuruşa kiraya vermiştir.¹⁰⁹ Kayıtlarda vakfın 1273 (1857) ve 1274 (1858) senelerinde ru'yet olunan "aidat-ı hazine"

¹⁰² VGMA, 2150-2, s. 105.

¹⁰³ UŞS. 226/86-177.

¹⁰⁴ BOA, EV. Nr, 16237.

¹⁰⁵ BOA. EV. Nr, 16461.

¹⁰⁶ UŞS. 216/346-866.

¹⁰⁷ Mehmet Memiş, *Şanlıurfa Medreseleri*, (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi), s. 87-88.

¹⁰⁸ VGMA, 588, s. 95.

¹⁰⁹ UŞS. 208/89-667.

JHS
205

*History
Studies*

*Volume 7
Issue 1
A Tribute to
Prof. Dr.
İbrahim
GÜLER
March
2015*

miktarı 100'şer kuruş olarak gösterilmiştir.¹¹⁰ Ümmügülsüm Hatun'un vakıf eseri olan Rızaiye medresesi, Osmanlının son dönemlerine kadar ayakta kalmış ve eğitim faaliyetlerini sürdürmüştür. Nitekim 1318 tarihli Maarif Salnamesinde bu medrese bünyesinde 13 talebinin kaldığı kayıt altına alınmıştır.¹¹¹

27. Vesile Hatun Vakfı: Vakfın bânîyesi Gerz Mahallesi'nden Vesile Hatun bt. İbrahim Halil'dir. Vesile Hatun, Muharrem 1256 (Mart/Nisan 1840) tarihinde tescil ettirdiği vakfiye ile Gerz Mahallesi'ndeki haremlik dairesini, hücr-i terbiyesinde bulunan Dursun bt. Halil adlı kadına vakfetmiştir. Dursun Hatun'un müteveli de tayin edildiği vakfiyede, vefatına kadar evde oturması, vefatından sonra da onun zükûr ve inâs evlâdının müteveli olup evde ikamet etmeleri istenmiştir. Vesile Hatun vakfiyede ayrıca, evden her yıl Şaban ayında "ruhu için" Kızıl Cami (Ulu Cami)'ine 3 hokka mum alınmasını, meşrûnun leh olan neslin inkırâzı halinde ise vakfettiği menzilin aynı caminin vakfına ilhâkını şart koşmuştur.¹¹²

28. Vesile Hoca Vakfı: Vakfın baniyesi Babü'l-Harran Mahallesi'nden "sâhibü'l-hayrât ve'l-hasenât" Vesile Hoca bt. Abdülbaki'dir. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'ndeki vakfiyesi Receb 1229 (Haziran/Temmuz 1814) tarihlidir. Vakfedilen mülkler arasında tamamı şehir etrafındaki bahçelerde farklı oranlarda bulunan hisseler, çarşı pazarlardaki beş dükkân ve Oduncu Pazarı yakınlarında içinde üzüm şırası yapılan bir masere mevcuttur. Vesile Hoca, vakfettiği mülklerin tevliyet gâllesini evladı evladına bırakmıştır. Vakfiyede, mülklerin geliriyle evvela gerekli yıllarda tamir yapılması istenmiştir. Fazla gâllenin ise, kız ve erkek evlad arasında "Allah'ın emrettiği şekilde" 2'ye 1 taksim edilmesi istenmiştir. Neslin inkırâzı halinde ise, vakfın Haremeyn Evkafı'na ilhak olunması şart koşulmuştur.¹¹³ Vakfiye suretinin üst kısmında yer alan kayıta, şehir haricinde Harran şakkasında yer alan Çeker bahçesindeki 62,5 vakıf mülkü hissesinin, aynı mevkide bulunan Kızıl bahçedeki hisselerle istibdal edildiği de kaydedilmiştir.

Vakfın 19. yüzyıl ortalarında ayakta olduğu sicil defterlerindeki çeşitli kayıtlardan anlaşılmaktadır. Nitekim 19 Rebiulahir 1264 (1848) tarihli bir dava kaydında Harran şakkasında vakfa ait "Hazanbağı" demekle maruf bir bağ olduğu kaydı mevcuttur.¹¹⁴ Keza 1273 yılına ait muhasebe kayıtlarında Vesile Hoca vakfının hazine hissesi aynı yıl için 80 kuruş,¹¹⁵ bir sonraki sene için 90 kuruş gösterilmiştir.¹¹⁶

29. Zekiye Hatun Vakfı: Vakfın baniyesi Kadioğlu Mahallesi'nden Zekiye Hatun bt. Yusuf adlı bir hayırseverdir. Vakfiyesi 1335 (1917) tarihini taşıyan bu vakıf, tespitlerimize göre Osmanlı döneminde Urfa'da kurulmuş olan kadın vakıflarının sonuncusudur. Vakfiye kaydına göre Zekiye Hatun, Kadioğlu Mahallesi'nde sakin olduğu üç göz oda ve bir mahzenden müteşekkil evini Kadioğlu Cami'ine vakfetmiştir. Kendisi hayatta oldukça vakfedilen evde kendisi oturacak vefatından sonra ev kiraya verilecektir. Elde edilen kira gelirinden evvela evin tamir ve vergi masrafları karşılanacak, arta kalan miktarın tamamı ise Kadioğlu Camii'nin giderleri için harcanacaktır.¹¹⁷

30. Zeynep Hatun ve Halil Efendi Vakfı: Vakfın banileri şehir sakinlerinden Zeyneb Hatun ve Halil Efendi adında kişilerdir. Vakfiyesi 12031(1789) tarihlidir. Vakfın tesisi

¹¹⁰ BOA, EV. Nr, 16237; BOA. EV. Nr, 16461.

¹¹¹ 1318 Tarihli Maarif Salnamesi, s. 1265.

¹¹² USS. 206/385-259.

¹¹³ VGMA, 2167-89, s. 164-165.

¹¹⁴ USS. 204/10-16.

¹¹⁵ BOA, EV. Nr, 16237.

¹¹⁶ BOA. EV. Nr, 16461.

¹¹⁷ VGMA, 2150-2, s. 210.

JHS
206

*History
Studies*

*Volume 7
Issue 1
A Tribute to
Prof. Dr.
İbrahim
GÜLER
March
2015*

esnasında müteveli olarak, Mevlânâ Şeyh Mustafa Efendi b. Şeyh Ali Çelebî tayin edilmiştir. Vakfiye kaydına göre baniler, bir kısmı miras yoluyla kendilerine geçen ve bir kısmı da satın almak suretiyle sahip oldukları evlerini, Babü'l-Harran'da Sofu Halil Bostanı denen bostanın dörtte birini, aynı yerdeki başka bir bostanın iki hissesini, çarşıda birbirlerine bitişik üç dükkân, Kehriz arasında meyveli ve meyvesiz ağaçlardan oluşan bir sulu bahçe, içinde beş yüz tiyeği müştemil bir üzüm bağı, bir mamur kab ve yakınında bulan bin beşyüz tiyeği müştemil bir "şitil" (fidan) üzüm bağı ile civarında yedi kile tohum bedeli istiab eder bir kıta tarlayı vakfetmişlerdir. Vakfiyede belirlenen şartlara göre Zeyneb Hatun ile Halil Efendi, hayatta oldukları sürece vakıf gelirlerine kendileri tasarruf edecek ve Babü'l-Harran mahallesinde bulunan Hacı Mescidi'nin kandilleri için susam yağı alacaklardır. Onların vefatlarından sonra ise "Huri Kızı" evladından Mehmed, Ali ve Raziye mutasarrıf olacaklar ve adı geçen mescidin kandil yağı masraflarını karşılamaya devam edeceklerdir. Onlardan biri çocuksuz vefat ederse hisseleri erkek ve kız kardeşlerine geçecektir. Söz konusu kimselere ait neslin kesilmesi halinde ise vakıf Haremeyn Evkafı'na dâhil edilecektir.¹¹⁸

İsmine XIX. yüzyıla ait kadı sicillerinde de rastladığımız bu vakıf, aynı dönemde ilk mütevellisi Mustafa Efendi'ye nisbetle Şeyh Mustafa Vakfı olarak meşhur olmuştur. Ancak 7 Cemaziyelevvel 1302 (22 Şubat 1885) tarihli bir dava kaydında, evlâdı vakıftan Salih b. Teymuroğlu Teymur, söz konusu vakfın Şeyh Mustafa olarak bilinse de ceddeleri Zeynep Hatun tarafından kurulduğunu ve tevliyet ile vâridât-ı vakıf olan gallesinin evlâd-ı evlâda meşrû olduğunu belirtmiştir. Aynı kayıta, daha önce vefat etmiş olan mütevellinin yerine, vakfın ehli mürtezikasından olan ve diğer evladı vakfın da rızasını alan yukarıda ismini zikrettiğimiz Salih Efendi'nin getirildiği yer almaktadır.¹¹⁹

31. Zeynel Kızı Vakfı: Evlâda meşrû olan bu vakfın ismi şer'î mahkeme kayıtlarında yer almaktadır. Ancak kaydın bulunduğu belgede oluşan tahribattan dolayı vakfı tesis eden kadının ismi tam olarak okunamamaktadır. 1276/1860 senesine ait bu sicil kaydında vakfın ismi, "...bint Zeynel Vakfı" şeklinde yer almaktadır. Dolayısıyla bu vakfın, Zeynel adındaki bir şahsın kızı tarafından kurulduğu anlaşılmaktadır. Aynı kayda göre, söz konusu sene olan 1276'da Narıncı Mahallesi'nde vakfa ait bir bab menzil, kışın şiddetinden dolayı harabe hale gelmiş ve tamir için 3000 kuruş civarında bir masraf gerekmiştir. Vakıf mütevellileri, Eski Kehriz nam mahalde vakfın da hissedarı olduğu bahçedeki meyveli-meyvesiz ağaçları kesip kerestelerini satmak suretiyle menzilin ihtiyaç duyduğu tamiri yapmaya çalışmışlardır.¹²⁰

Osmanlı döneminde Urfa'daki gayrimüslimler, Müslüman ahali gibi vakıf tesis ederek, mabetlerinin ve milletlerinin çeşitli hizmetlerini bu vakıflar aracılığıyla sağlamaya çalışmışlardır. Bu vakıflar Müslüman vakıfları gibi müstakil vakıflar olmayıp, kilise, manastır veya diğer dini yapılara yapılan bağışlar şeklindedir. Urfa'da kiliselere bağışta bulunmak suretiyle vakıf kuran gayrimüslimler arasında kadınlar da mevcuttur.

32. Dehriye vt. Agop Vakfı: Vakfın kurucusu Gerz Mahallesi Ermenilerinden Dehriye bt. Agop'tur. Vakfiyesi, 17 Safer 1316 (7 Temmuz 1898) tarihinde şeri mahkeme tarafından tescil edilmiştir. Dehriye Hatun, Urfa Ermeni Cemaati murahhas vekili Ananya Efendi'yi müteveli tayin ederek, Gerz Mahallesi'nde daha önce vefat eden kızı Makrit'ten kendisine 3/8'ü miras kalan evdeki hissesini vakfetmiştir. Vakfiyede, evin müteveli eliyle kiraya verilerek elde edilecek yıllık gelirin öncelikle evin tamirine harcanmasını istemiştir. Buradan

¹¹⁸ VGMA, 1884, s. 1; VGMA, 1993, s. 94.

¹¹⁹ UŞS. 226/485-155.

¹²⁰ UŞS. 205/252-575.

JHS

207

History
Studies

Volume 7
Issue 1
A Tribute to
Prof. Dr.
İbrahim
GÜLER
March
2015

arta kalan galleden yarısının Büyük Kilise'de yer alan mektebhane şakirdanının fukarasına diğer yarısının ise Büyük Kilise fukarasına verilmesini şart koşmuştur.¹²¹

33. Devheriye vt. Laklakoğlu Kevork Vakfı: Vakfın banyesi Gerz Mahallesi'nden Devheriye vt. Laklakoğlu Kevork v. Hıdan adlı Ermeni kadındır. Vakıf, 14 Şevval 1314 (18 Mart 1897) tarihinde kayıt altına alınarak tescil edilmiştir. Devheriye, Gerz Mahallesi'nde Masbane Sokak'taki üç oda, bir mahzen, bir divan, bir matbah, bir kuyu ve bir helâyı müstemil evini vakfetmiş, Urfa Ermeni murahhasını da müteveli tayin etmiştir. Vakfiyede, evin müteveli eliyle kiraya verilerek elde edilecek galle ile evvela evin gerekli yerlerine tamir yapılması, fazla gallenin ise Büyük Kilise'de yeniden inşa edilmekte olan Hıristiyan Eytâmı Mektebi'nde bulunan şakirdân-ı eytâm fukarasına verilmesi şart koşulmuştur.¹²²

D. Değerlendirme

İncelediğimiz dönemde tespit edebildiğimiz kadın vakıflarının sayısı 33'tür. Bunlardan 2 (%6)'si gayrimüslimlere, geri kalan 31 (%94) tanesi Müslüman kadınlara aittir. 33 vakfın 4 (%12)'ü 17. yüzyılda, 4 (%12)'ü 18. yüzyılda, 16 (%49)'sı 19. yüzyılda, 2 (%6)'sı 20. yüzyılda kurulmuştur. 7 (%21) vakfın ise kayıt tarihi tespit edilememiştir. Söz konusu 33 vakıftan 23 (%70)'ünün vakfiyesi bugün elimizde mevcuttur. Bu vakfiyelerden bir kısmı şerhiye sicillerinde bir kısmı Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde bir kısmı da her ikisinde kayıtlıdır.

Öncelikle 31 adet müslüman vakfından 4 tanesinin hizmet cihetleri belirlenememiştir. Geri kalan 27 vakıftan 12'si tamamen hayri, 6'sı tamamen evlâdi, 6'sı küçük hayırların yapıldığı evladi, 3'ü ise hayri hizmetlerden fazlası evlada meşrû vakıflardır. 2 Gayrimüslim vakfı ise müstakil vakıflar olmayıp kiliseye bağış şeklinde gerçekleştirilmiştir.

Vakıf tesis eden kadınlardan bir kaç paşa yahut şehrin önde gelen eşrafinın eşleri olmakla birlikte, çoğunluğu ekonomik açıdan toplumun üst seviyelerinde bulunmayan sıradan insanlardır. Müslüman kadınlardan 8 tanesinin hac farızasını yerine getirdiği isimlerinin başındaki hâce sıfatından anlaşılmaktadır. Ancak geriye kalan kadınlardan bazılarının, vakıf tesis ettikten sonra hacca gitmiş olabileceği ihtimali de unutulmamalıdır.

Vakfiyelerden yahut çeşitli davalardan, mülklerini belirlediğimiz vakıflara akâr, yani gelir olmak üzere çok sayıda gayrimenkullerin vakfedildiğini görmekteyiz. 31 adet müslüman vakfında, 18 ev, 56 dükkân, 22 bahçe, 18 çiftlik, 10 tarla, 3 değirmen, 3 kuyu, 3 fırın, 1 köprü ve sıra yapımı için kullanılan 1 masere vakfedilmiştir. İki gayrimüslim vakfında ise birer evin vakfedildiği görülmektedir. Bu durum kadınların, ekonomik hayatın içinde bulunduklarının ve gayrimenkul sahibi olduklarının göstergesidir. Bazı kadınların aynı anda birkaç mülk vakfetmiş olması, sahip oldukları zenginliğin derecesini göstermesi bakımından önemlidir.

Evladiye vakıflarında, vakıfların tevliyeti evlada meşrû kılınmıştır. Adile bt. Ali, Hâce Dursun Hatun, Medine bt. İsmail, Rahime Hatun ve Hatice Hatun vefatlarına kadar tevliyetin kendilerinde kalmasını şart koşmuşlardır. Bilindiği gibi vakfiyelerde çoğu zaman vâkıf evladının yahut vakfı idare edecek kimseleri neslinin kesilmesi halinde, vakfın ne şekilde idare edileceği hususuna da açıklık getirilmiştir. İncelen vakıfların bir kısmında bu duruma bir açıklık getirilmemiş de çoğunda, nesli evladın inkırazı halinde vakıfların Haremeyn Evkafı'na ilhakı istenmiştir. Fatma bint Haşim, Hatice Hatun, Dursun Hatun, Uzunoğlu kızı ve Vesile Hatun vakıflarında ise gelirin bir kısmı ya da tamamını bağışta bulundukları cami ve mescitlerin vakfına ilhakı şart koşmuştur. Hâce Emine Hatun ise bu durumda, kadı tarafından

¹²¹ UŞS. 216/270-743.

¹²² UŞS. 218/361-50.

JHS
208

*History
Studies*

*Volume 7
Issue 1
A Tribute to
Prof. Dr.
İbrahim
GÜLER
March
2015*

salih bir kimsenin mütevellî tayin edilmesini talep etmiştir. Gayrimüslim vakıflarında tevliyet, Urfa Ermeni cemaatine murahhas olacak kişinin uhdesine bırakılmıştır.

Hiç şüphesiz İslam'da vakıfların asıl amacı ve kuruluş gayesi Allah'ın rızası niyetiyle mahlûkata hizmettir. Konuya bu çerçevede baktığımızda yukarıda zikrettiğimiz gibi bazı vakıfların vakfiyeleri mevcut olmadığından hizmet cihetlerini tam olarak tespit edebilmek güç görünmektedir. Elimizde vakfiyesi bulunan 27 adet müslüman vakfından 21'inde, açıkça insanlar için çeşitli hayri hizmetlerin şart koşulduğu anlaşılmaktadır. Bunlar, çeşme ve kuyu hizmetleri, cami ve mescitlerin çeşitli ihtiyaçlarının temini, Haremeyn Evkafı ve diğer mevcut vakıflara kaynak oluşturma, medrese inşası, mekteplerde eğitim faaliyetlerinin sürdürülmesine destek olma, köprü yapma, ihtiyaç sahibi yakınlarla mesken tedariki, yılın belirli zamanlarında fakirlerin doyurulması ve onlara et dağıtılması, Kur'an ve mevlit okutulması gibi dini hizmetlerin ifasıdır. 2 gayrimüslim vakfiyesinde ise, Büyük Kilise bünyesinde yer alan mektepteki öğrencilerin, yetimlerin ve fakirlerin ihtiyaçlarının karşılanması amaçlanmıştır.

Sonuç

Tarihimizin önemli bir parçası ve hayır yarışının önemli bir meyvesi olan vakıf müessesesinin öncüleri, sanıldığı gibi yalnız erkekler değildir. Bilhassa Osmanlı döneminde kadınlar da bu hayır yarışına geniş ölçüde katılmış ve varlığı günümüze kadar devam eden birçok eser bırakmışlardır. Tespitlerimize göre 19. yüzyılda Urfa'da ikisi gayrimüslimlere ait olmak üzere 33 kadın vakfı mevcuttur. Aynı dönemde şehirde 200 civarında vakıf olduğu hesaba katıldığında, kadın vakıflarının tüm vakıflar içinde yaklaşık % 16,5 gibi bir orana tekabül ettiği anlaşılmaktadır. Bu kadınlardan sadece Ümmügülsüm Hatun 18. yüzyılda kurduğu vakıfla büyük bir medrese inşa ettirmiş, malî açıdan buna gücü yetmeyen diğer kadınlar ise, imkânları ölçüsünde daha küçük vakıflar kurarak yapılmış olan cami, medrese, çeşme gibi vakıf eserlerin çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak suretiyle bu hizmetlere katkıda bulunmuşlardır. Ayrıca malını vakıf kurmak suretiyle evladına bırakan çok sayıda kadın da mevcuttur. Bu şekilde vakıf kuran kadınların önemli bir kısmı, hayır yapmayı da unutmamış ve vakfettiği mülkün senevî gelirinden cüzî de olsa bir miktarını hayır müesseselerinin ihtiyaçları için şart koşmuştur. Evladiye vakıflarının çoğunda gördüğümüz bu durum şehir kadınlarının, dünya hayatında, az da olsa devamlı bir hayırla yâd edilmeye vesile olacak ameller bırakmaya çalıştığını göstermektedir.

Genelde Osmanlı'da özel de ise Urfa'da kurulmuş olan kadın vakıflarının hizmet sahalarına bakıldığında, mütevazı bir çerçevede de olsa diğer vakıflar gibi insanların ihtiyaçlarına ve sosyal sorunlarına çözüm arandığı anlaşılmaktadır. Hiç şüphesiz böyle bir anlayışın oluşması toplumun ihtiyaçlarını bilmek ve hissetmekle mümkündür. Dolayısıyla vakıf konusundaki kayıtlar bize, Osmanlı kadınının içinde yaşadığı topluma karşı sorumluluk hissiyle hareket ettiğini ve cemiyetin bir ferdi olarak üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmeye çalıştığını göstermektedir. Birçok kadının, sahip olduğu malı toplum için harcamaktan geri durmamış olması bu sorumluluğun bir neticesidir. Bu durum aile yapısında ataerkil özelliklerin daha belirgin hissedildiği Urfa'da da kadınların, sosyal hayatta güçlü bir şekilde yer aldığını ve bir kısmının sahip olduğu maddî imkânları beraber yaşadığı insanlar için harcamaktan geri durmadığını göstermektedir.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

UŞS (*Urfa Şerhiye Sicili*), Defter No: 204, 205, 206, 207, 208, 210, 213, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 225, 226, 227, 228.

JHS
209

**History
Studies**

Volume 7
Issue 1
A Tribute to
Prof. Dr.
İbrahim
GÜLER
March
2015

BOA, (Başbakanlık Osmanlı Arşivi); *Evkaf (EV)*, Nr. 16237, 16461.

VGMA, (*Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi*), Nr. 164, 214, 588, 1760, 1884, 1993, 2150, 2167, 2167, 2667.

1318 Tarihli Maarif Salnamesi.

Diğer Kaynaklar

AKGÜNDÜZ, Ahmet, *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1996.

AYDIN, M. Akif, “Kadın (İslam’da Kadın)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 24, İstanbul 2001, ss. 86-94.

BAYRAKTAR, Hilmi, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Urfa Sancağı*, Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Yayınları, Elazığ 2007.

BELÂZURÎ, *Futûhu’l-Buldân*, Dâru’l-Kutubu’l-İlmiyye, Beyrut 2000.

BİLMEN, Ömer Nasuhî, *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istılâhat-ı Fıkhiyye Kamusu*, Bilmen Basım Yayınevi, İstanbul ty.

BİRECİKLİ, İ. Burak, “Medine-i Urfa Şeriyeye Sicillerine (204, 205, 218, 225 No’lu) Göre Urfa Kazası’nda Vakıflar 1845-1899”, *Vakıflar Dergisi*, S. 37, Ankara 2012, ss. 245-264.

BİZBİRLİK, Alpay, *16. Yüzyıl Ortalarında Diyarbakır Beylerbeyliğinde Vakıflar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2002.

CAN, Sevim, “Osmanlı Devleti’nde Vakıf Kuran Kadınlar”, *Diyanet Dergisi*, S. 108, Yıl 1999, ss. 63-66.

KARAKAŞ, Mahmut, *Şanlıurfa ve İlçelerinde Kitabeler*, Şanlıurfa Valiliği Yayınları, Konya 2012.

KARAMAN, Hayreddin, *Mukayeseli İslam Hukuku*, İz Yayıncılık, İstanbul 2002.

KASAR, Veysel, “Vakıf Düşüncesi”, *Harran Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, C. 5, Şanlıurfa 1999, ss. 299-320.

KAZICI, Ziya, *İslam Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi*, Kayıhan Yayınevi, İstanbul 2001.

_____, *İslâmî ve Sosyal Açından Vakıflar*, Marifet Yayınları, İstanbul 1985.

_____, *Osmanlı Vakıf Medeniyeti*, Bilge Yayınları, İstanbul 2003.

_____, Kazıcı, “Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Urfa’daki Vakıf Hizmetleri”, *Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, S. 5-6, Yıl 1987-1988, ss. 85-102.

KESKİN, Yusuf Ziya “İslam’da Vakıf ve Toplum Açısından Önemi”, *Harran Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, S. 2, Yıl 1996, ss. 181-192.

KOZAK, İ. Erol, *Bir Sosyal Siyaset Müessesesi Olarak Vakıf*, Akabe Yayınları, İstanbul 1985.

JHS
210

**History
Studies**

Volume 7
Issue 1
A Tribute to
Prof. Dr.
İbrahim
GÜLER
March
2015

- KURAN, İ. Ercüment, “Vakıf Müessesesinin Mahiyeti ve Günümüzde Değerlendirilmesi”, *Türk Çağdaşlaşması*, Derleyen, Mehmet Erdoğan, Akçağ Yayınları, Ankara 1997.
- KÜRKÇÜOĞLU, Cihat, *Şanlıurfa Su Mimarisi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992.
- _____, *Şanlıurfa Camileri*, Şanlıurfa İli Kültür Eğitim Sanat ve Araştırma Vakfı, Ankara 1993.
- MEMİŞ, Mehmet, *Şanlıurfa Medreseleri*, (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 1998.
- PAKALIN, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1972.
- SANCAR, Aslı, *Osmanlı Kadını*, Kaynak Yayınları, İzmir 2009.
- ŞEKER, Mehmet, *İslam’da Sosyal Dayanışma Müesseseleri*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2007.
- ŞEŞEN, Ramazan, *Selahaddin Eyyubî ve Devlet*, Çağ Yayınları, İstanbul 1987.
- Tarihimizde Vakıf Kuran Kadınlar - Hanım Sultan Vakfiyeleri*, Ed. Tülây Duran, Tarihi Araştırmalar ve Dokümantasyon Merkezleri Kurma ve Geliştirme Vakfı, İstanbul 1990.
- TAŞ, Yasin, *Kadı Sicillerine Göre XIX. Asrın İkinci Yarısında Urfa’da Sosyal Hayat*, (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2003.
- TURAN, Ahmet Nezihi, *XVI. Yüzyılda Ruha (Urfa) Sancağı*, Şanlıurfa İli Kültür Eğitim Sanat ve Araştırma Vakfı, Şanlıurfa 2005.
- TURGUT, Bahattin, *Urfa Vakıfları (1850-1900)*, (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2013.
- ÜNER, M. Emin, *Osmanlı Klasik Dönem Sonlarında Bir Güneydoğu Anadolu Şehri: Urfa (1700-1800)*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2003.
- YEDİYILDIZ, Bahaeddin “XVIII. Asır Türk Toplumu ve Vakıf Müessesesi”, *Vakıflar Dergisi*, S. 15, Ankara 1982, ss. 23-53.
- YÜKSEL, Hasan, “Osmanlı Toplumunda Vakıflar ve Kadınlar (XVI-XVII Yüzyıllar)”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 5, Ankara 2000, ss. 49-55.
- ZARINEBAF-SHAHR, Fariba, “Kentsel Alana Kadının Katılımı: XVIII. Yüzyıl İstanbul’unda Kadın Vakıfları”, Çev. Burcu Özdemir, *Türkler*, C. 14, Ed. Hasan Celal Güzel ve diğerleri, Ankara 2002, ss. 15-24.

JHS
211

**History
Studies**

Volume 7
Issue 1
A Tribute to
Prof. Dr.
İbrahim
GÜLER
March
2015